

Pjesa 1

TË KUPTOJMË DEMOKRACINË

DHE TË DREJTAT E NJERIUT

Njësia 1

Përmbajtja e konceptit

Njësia 2

Çelsi drejt një koncepti dinamik të qytetarisë

Njësia 3

Edukimi për demokraci dhe të drejtat e njeriut

Njësia 4

Edukimi për Qytetari Demokratike dhe Edukimi për të Drejtat e Njeriut-Një histori e shkurtër e metodës së Këshillit të Europës

Ideja e edukimit për qytetari demokratike dhe për të drejtat e njeriut nuk është e re. Për shumë vite edukimi civik ose qytetar ka qenë i pranishëm dhe është zbatuar në mënyra të ndryshme në shumë vende të Europës. Kryesisht, përmbajtja e tij synonte informimin e nxënësve, përmes metodave tradicionale të mësimdhënies, për sistemin politik, domethënë, për kushtetutën që është në fuqi në vendin e tyre. Qytetaria që buron nga një mësimdhënie e tillë është pasive dhe e kufizuar në fushën e veprimit të saj. Për pjesën më të madhe të njerëzve qytetaria nënkuptonte kryesisht bindjen ndaj ligjit dhe votimin në zgjedhjet publike. Këto përgjegjësi janë pjesë e mjedisit ligjor dhe kulturor në të cilin jetojnë qytetarët. Disa vende kanë përfshirë edhe edukimin e të drejtave të njeriut në kurrikulat e tyre. Arsimitarët e Europës, gjithnjë e më shumë, po pranojnë lidhjen ndërmjet edukimit për qytetari demokratike dhe edukimit për të drejtat e njeriut.

Ngjarjet dhe ndryshimet që kanë ndodhur në dhjetëvjetëshat e fundit në Europë e kanë sfiduar dhe po e sfidojnë këtë model të qytetarisë. Ndër këto ndryshime përmendim:

- konfliktet etnike dhe nacionalizmi;
- rreziqet dhe pasiguria globale;
- zhvillimi i teknologjive të reja të informimit dhe të komunikimit;
- problemet mjedisore;
- lëvizjet e popullsisë;
- shfaqja e formave të reja të identiteteve kolektive të së kaluarës;
- kërkesa për rritje të autonomisë personale dhe të formave të reja të barazisë;
- dobësimi i kohezionit social dhe i solidaritetit ndërmjet njerëzve;
- dyshimi ndaj institucioneve politike tradicionale, formave të qeverisjes dhe lidershit politik.
- rritja e ndërlidhjes dhe ndërvarësisë politike, ekonomike dhe kulturore, në nivel rajonal dhe global.

Këto sfida kërkojnë edhe një lloj të ri qytetari: qytetar që jo vetëm njeh dhe kupton përgjegjësitë e tij qytetare, por edhe është aktiv e i aftë të kontribuojë vullnetarisht në jetën e komunitetit, të vendit dhe të botës, si dhe të marrë pjesë aktive e të shprehë individualizmin dhe të zgjidhë problemet.

Njësia 1

Përmbajtja e konceptit

1. Politika, demokracia dhe qeverisja demokratike e shkollës

Qëllimi i EQD/EDNJ, është të aftësojë dhe të nxisë të rinjtë të marrin pjesë në komunitetin ku jetojnë. Ky qëllim lidhet me konceptin e demokracisë dhe të politikës. Qeverisja demokratike e shkollës luan një rol thelbësor në EQD/EDNJ, sepse ai ofron për nxënësit mundësitë të mësojnë të marrin pjesë në një komunitet. Për këtë arsye, kjo njësi mësimore shqyrton këto tri koncepte, si pjesë qendrore për EQD/EDNJ.

1.1 Politika

1.1.1 Politika – Loja e pushtetit dhe zgjidhja e problemit

Lexusit e gazetave ose ndjekësit e lajmeve televizive do të vënë re se raportet e medias për politikën ndahen në dy kategori:

- *Politikanët sulmojnë kundërshtarët e tyre.* Në këtë mënyrë, ata mund të vënë në dyshim integritetin e rivalëve, aftësinë e tyre për të drejtuar ose për të zgjidhur probleme të veçanta. Ky perceptim i politikës – si një “*punë e ndyrë*”- i bën njerëzit të largohen me përbuzje prej saj.
- *Politikanët diskutojnë për zgjidhjet e problemeve të vështira të vendit ose të vendeve të tyre.*

Këto dy kategori dukurish politike i përgjigjen përcaktimit klasik të Maks Veber për politikën:

- Politika është çështje e luftës për pushtet. Pa pushtet, asnjë forcë politike nuk mund të përmbushë objektivat e saj. Në sisteme demokratike, forcat politike konkurrojnë me njëra-tjetrën, për të siguruar miratimin e publikut dhe mbështetjen e shumicës. Për këtë arsye, pjesë e lojës politike është sulmi ndaj kundërshtarëve, për shembull, në fushata elektorale, për të tërhequr votuesit dhe anëtarë të rinj të partisë.
- Politikë do të thotë “të hapësh ngadalë, me pasion e gjykim të shëndoshë, vrimat në një pllakë të trashë druri”.⁴ Metafora nënkupton përpjekjen për të zgjidhur problemet politike. Këto probleme kanë nevojë për kohën e duhur për t’u trajtuar, pasi ato, përveçse janë urgjente, kanë ndikim në të gjithë shoqërinë. Si të tilla, ato janë komplekse e të vështira për t’u zgjidhur. Politika është njëherazi, sa e rëndësishme, aq edhe praktike. Për këtë arsye diskutimet e saj duhet të shoqërohen me vendime konkrete.

Politika në mjediset demokratike kërkon aktorë politikë të aftë të kryejnë role të ndryshme. Lufta për pushtet kërkon figura politike tërheqëse, që zotërojnë pushtetin e fjalës dhe aftësinë për të shpjeguar çështjet e ndryshme me fjalë të thjeshta. Sfidat e zgjidhjes së problemeve të mëdha të ditës dhe të të ardhmes sonë, kërkon njerëz me përvojë shkencore, me përgjegjësi e qëndrueshmëri morale.

1.1.2 Politika në demokraci – një kërkesë e domosdoshme

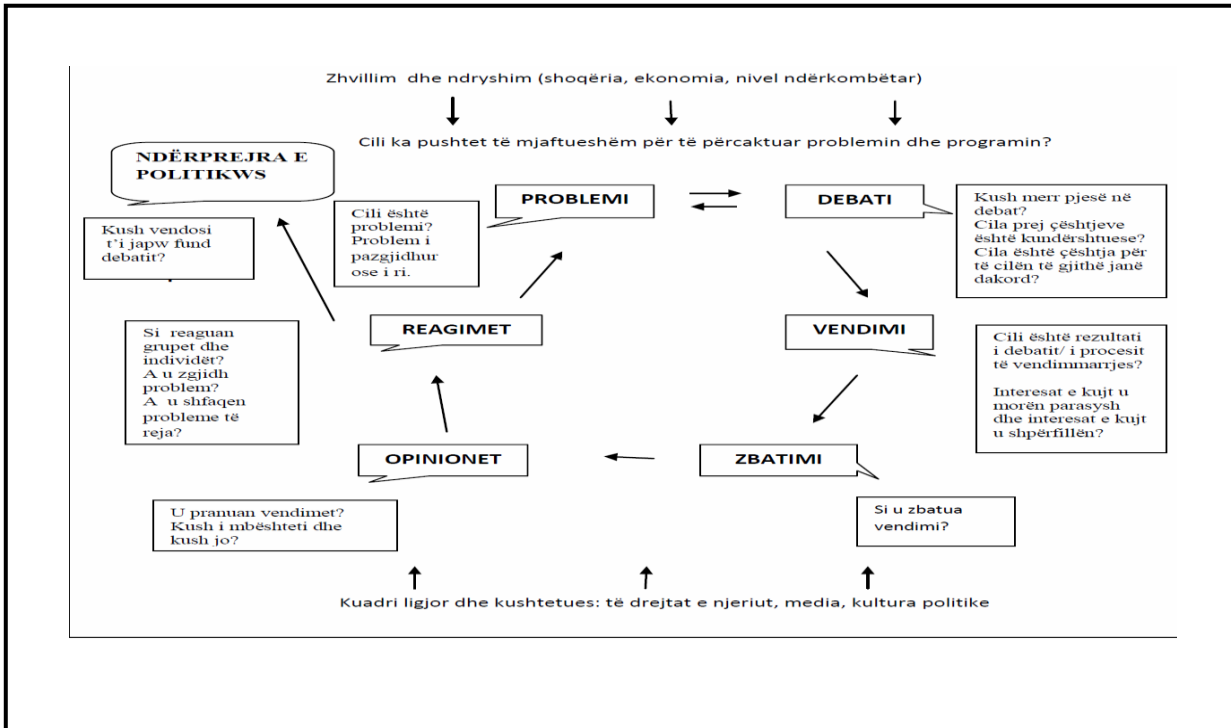
Fillimisht, ne mendojmë për udhëheqësit politikë që duhet të përmbushin këto standarde, të cilat bien ndesh dhe priren të përjashtojnë njëri-tjetrin. Shembujt për udhëheqës politikë që mbajnë qëndrime të skajshme – të populistit dhe të profesorit- janë të shumtë. Njëri skaj priret të kthejë politikën në një skenë shfaqjeje, ndërsa tjetri - në një sallë leksioni. I pari fiton zgjedhjet, por bën pak për shoqërinë. I dyti mund të ketë ide të mira, por që nuk kuptohen nga shumica.

Megjithatë, me dilema të tilla nuk përballen vetëm udhëheqësit politikë dhe vendimmarrësit, por edhe qytetarët që dëshirojnë të marrin pjesë në politikë. Koha për të folur në mjediset publike është e kufizuar dhe, në to, do të kenë sukses vetëm folësit që arrijnë të shprehin qartë dhe thjesht idetë e tyre. Mësuesit do të zbulojnë ngjashmërinë që ekziston ndërmjet komunikimit në publik dhe komunikimit në shkollë – koha e pamjaftueshme, nevoja për të qenë, njëherazi, i qartë dhe i thjeshtë si dhe aftësia për të menaxhuar kompleksitetin e çështjeve.

4. Weber M. (1997), *Politik als Beruf (Politika si profesion)*, Reclam, Stuttgart, p. 82 (përkthyer nga Peter Krapf).

Ushtrimi i të drejtave të njeriut, si liria mendimit dhe e shprehjes, marrja pjesë në zgjedhje, është detyrë e çdo qytetari. Në EQD/EDNJ, të rinjtë trajnohen në dimensione të ndryshme kompetencash dhe me idenë e nevojës për të marrë pjesë në debatet publike dhe në proceset e vendimmarrjes. Nxënësit, si anëtarë të komunitetit të shkollës, mësojnë të marrin pjesë në një shoqëri që qeveriset nga parimet e demokracisë dhe të të drejtave të njeriut.

1.1.3 Modeli ciklik i politikës: politika si një proces i zgjidhjes së problemeve të komunitetit.

Modeli ciklik i politikës është një instrument për të përshkruar dhe kuptuar proceset e vendimmarrjes politike. Ai përqendrohet në aspektet e përcaktimit të Maks Weber për politikën si "një hapje e ngadaltë, me pasion e gjykim të shëndoshë, e vrimave në një pllakë të trashë druri".

Politika perceptohet si procesi i përcaktimit të problemeve politike në procesin kontradiktor të hartimit të programit politik. Përcaktimi i një problemi politik, ashtu edhe përjashtimi nga programi i interesave të tjera, kërkon përfshirjen e rëndësishme të pushtetit. Modeli ofron një përshkrimin ideal të fazave të njëpasnjëshme të vendimmarrjes politike: debati dhe vendimmarrja për zbatimin e zgjidhjeve. Opinioni publik dhe kundërpërgjigjet e personave dhe grupeve të cilëve u preken interesat tregojnë nëse zgjidhjet do t'i shërbejnë qëllimit të tyre dhe, për rrjedhojë, do të pranohen. Për të bërë të njohura interesat e tyre të mohuara, pakicat ose grupet dobëta e të paafta duhet të shprehin protestën dhe kritikizmin e tyre. Nëse përpjekja për të zgjidhur një problem është e suksesshme (ose vlerësohet si e tillë), cikli politik merr fund (ndërprerja e politikës); nëse ajo dështon, cikli rifillon. Në disa raste, zgjidhja një problemi shkakton probleme të reja të cilat duhet të shihen nën një cikël të ri politik.

Modeli i ciklit politik thekson rëndësinë e aspekteve të vendimmarrjes politike në një sistem demokratik dhe të qeverisjes demokratike të shkollës.

- Përmbajtja e konceptit "problem politik" dhe "e mirë e përbashkët" nuk është e dhënë njëherë e përgjithmonë. Askush nuk mund të japë një përkufizim të të mirës së përbashkët që të vlejë për të gjithë dhe për të gjitha kohërat. Partitë, grupet dhe individët që marrin pjesë në një proces duhet të arrijnë një kompromis në lidhje me të;
- Hartohen programe konkurruese; shpesh herë, në shoqëri pluraliste, argumentet politike lidhen me interesat.

- Në realitetin social, pjesëmarrja nuk është e përsosur; disa individë dhe grupe humbasin sistematikisht të drejtat ndaj pushtetit dhe proceseve të vendimmarrjes politike dhe, për këtë arsye, kthehen në një model që kërkon vëmendje për rritjen e të drejtës së grupeve me më pak pushtet për të pasur më shumë të drejta në këtë drejtim.
- Vendimmarrja politike është proces i të mësuarit kolektiv, në të cilin mungojnë aktorët që dinë gjithçka (si udhëheqësit ose partitë e pajisura me ideologjitë e shpëtimit). Kjo nënkupton konceptin konstruktivist të të mirës së përbashkët: *E mira e përbashkët është çfarë shumica e beson të tillë në një kohë të dhënë.*
- Ndikimi i opinionit publik dhe i medias është i madh- më shumë mundësi për qytetarët dhe grupet e interesit për ndërhyrje dhe pjesëmarrje.

Cikli politik është një model – një skicë që punon si një hartë gjeografike. Ajo tregon shumë dhe ofron edhe logjikën për ta kuptuar. Për këtë arsye, modelet përdoren si në arsim ashtu dhe në shkencë, sepse pa modele ne do të kuptonim shumë pak nga kompleksiteti i botës së sotme.

Ne asnjëherë nuk gabojmë në kuptimin e një harte fizike-një hartë tregon shumë, por vetëm sepse ajo, në të njëjtën kohë, lë jashtë shumë. Një hartë që do të tregonte shumë do të ishte shumë e vështirë për t'u kuptuar nga të gjithë. Kjo është e vërtetë edhe për modele të tilla si cikli politik. Ky model asnjëherë nuk do të ngatërrohej me realitetin. Ai përqendrohet në proceset e vendimmarrjes politike – "një hapje e ngadaltë, me pasion e gjykim të shëndoshë, e vrimave në një pllakë të trashë druri"- por që i kushton më pak vëmendje dimensionit të dytë të politikës, sipas përcaktimit të Maks Veber, çështjes dhe luftës për pushtet dhe ndikim.

Në sisteme demokratike, të dyja dimensionet e politikës janë të ndërlidhura: vendimmarrësit e politikave ndeshen me problemet e vështira dhe me njeri-tjetrin si kundërshtarë politikë. Në modelin ciklik të politikës, faza e hartimit të programit tregon mënyrën si ndërthuren këto dy dimensionet. Përcaktimi i një problemi politik në një program mbetet çështje pushteti dhe ndikimi.

Po japim një shembull: Një grup pretendon se "Taksat janë shumë të larta dhe frikësojnë investitorët", ndërsa grupi i dytë mbron pikëpamjen se "Taksat janë shumë të ulëta dhe, për këtë arsye, arsimi dhe siguria sociale nuk marrin mbështetjen e duhur financiare". Prapa çdo përcaktimi të problemit të taksave qëndrojnë interesa dhe qëndrime themelore politike dhe zgjidhjet, që ato nënkuptojnë, të çojnë në kahe të kundërta: pakësim të taksave për grupet me të ardhurat më të larta – ose ngritje e tyre. Përcaktimi i problemit të parë është neoliberal, i dyti është social demokrat.

Qytetarët duhet të njihen me të dyja qëndrimet. Modeli ciklik i politikës është instrumenti që ndihmon qytetarët të identifikojnë dhe të gjykojnë përpjekjet e vendimmarrësve politikë për të zgjidhur problemet e shoqërisë.

1.2 Demokracia

1.2.1 Parimet themelore

Në vitin 1863, Abraham Linkoln e përcaktoi demokracinë si: "qeverisje e popullit, nga populli, për popullin". Si mund të kuptohet përmbajtja e kësaj thënieje të famshme?

- Qeverisje e popullit do të thotë që pushteti buron nga populli. Populli është bartës i sovranitetit, që ushtron pushtetin ose jep mandatin për ushtrimin e këtij pushteti, dhe të gjithë ata që janë pjesë e këtij pushteti janë edhe përgjegjës përpara popullit.
- Qeverisje nga populli do të thotë që pushteti ushtrohet nga përfaqësuesit e zgjedhur ose drejtpërdrejt prej qytetarëve.
- Qeverisje për popullin do të thotë që pushteti ushtrohet për t'i shërbyer interesave të popullit, domethënë, të mirës së përbashkët.

Këto përcaktime mund të kuptohen dhe të ndërlidhen në mënyra të ndryshme. Mendimtarët politikë të traditës së Rusoit ngulin këmbë në sundimin e drejtpërdrejtë nga qytetarët (identiteti i të qeverisurve dhe qeveria). Populli vendos për gjithçka dhe nuk kufizohet nga ligjet. Mendimtarët politikë të traditës së Lok-ut theksojnë konkurrencën ndërmjet interesave të ndryshme në një shoqëri pluraliste; në kuadrin e një kushtetute ata duhet të merren vesh për vendime që i shërbejnë të mirës së përbashkët.

Demokracia nuk vjen vetvetiu, pavarësisht nga tradita demokratike e një vendi dhe nga mënyra si ajo është zhvilluar. Në çdo vend, demokracia dhe kuptimi i të drejtave të njeriut duhet të jenë përherë në zhvillim. Vetëm në këtë mënyrë, ajo do t'i japë çdo brezi mundësitë për të zgjidhur sfidat me të cilat përballlet, ndërkohë që ai ka detyrën të edukohet për demokracinë dhe për të drejtat e njeriut.

1.2.2 Demokracia si një sistem politik

Një demokraci kushtetuese bashkëkohore përfshin elementë të tillë, si:

- Kushtetuta, zakonisht e shkruar, përcakton kuadrin institucional për demokracinë, që në disa vende, mbrohet nga një gjykatë e lartë e pavarur; të drejtat e njeriut, që mbrohen (zakonisht jo të gjitha) si të drejta civile;
- Të drejtat e njeriut shpallen në kushtetutë dhe konkretizohen si të drejta civile që garantoohen nga kushtetuta. Qeveritë që kanë firmosur konventat e të drejtave të njeriut janë të detyruar të mbrojnë të drejtat që kanë ratifikuar, pavarësisht nëse ato përfshihen apo jo në kushtetutë.
- Statusi i barabartë ligjor i të gjithë qytetarëve: të gjithë qytetarët mbrohen në mënyrë të barabartë nga ligji përmes parimit të mosdiskriminimit dhe duhet të përmbushin detyrimet e tyre ligjore.
- E drejta universale e votës: Kjo u jep qytetarëve të rritur, burra e gra, të drejtën për të votuar për partitë ose kandidatët në zgjedhjet parlamentare. Përveç kësaj, disa sisteme përfshijnë referendumin ose plebishitin, domethënë, të drejtën e qytetarëve për të marrë vendime për çështje të caktuara përmes votës së drejtpërdrejtë.
- Qytetarët gëzojnë të drejta njerëzore që u garantojnë atyre mundësi të madha për pjesëmarrje. Këtu përfshihet liria e medias nga censura dhe kontrolli shtetëror, liria e mendimit, e shprehjes dhe e grumbullimeve paqësore, e drejta e lirisë së veprimit të pakicave dhe të kundërshtarëve politikë.
- Pluralizmi dhe konkurrenca e interesave dhe e objektivave politikë: qytetarët e veçantë dhe grupet mund të formojnë ose të bashkohen në parti ose grupe interesi, organizata joqeveritare etj., për të nxitur interesat ose objektivat e tyre politikë. Konkurrenca në nxitjen dhe zhvillimin e interesave dhe shpërndarja e pabarabartë e pushteteve dhe e shanseve për realizimin e tyre janë gjithmonë të pranishme në shoqëri.
- Parlamenti: organi i përfaqësuesve të zgjedhur ka pushtet ligjvënës, domethënë, për të miratuar ligjet, të cilat, në përgjithësi, kanë karakter detyrues. Autoriteti i parlamentit qëndron në vullnetin e shumicës së votuesve. Nëse shumica e votuesve në një sistem parlamentar zhvendoset nga një zgjedhje në tjetrën, kjo sjell edhe një qeveri të re. Në një sistem presidencial, kryetari i qeverisë- presidenti -zgjidhet me votë të drejtpërdrejtë.
- Sundimi i shumicës: shumica vendos, pakica duhet të pranojë vendimin. Kushtetuta përcakton kufijtë për sundimin e shumicës, kështu mbron të drejtat dhe interesat e pakicave. Numri më i vogël i anëtarëve të parlamentit, i detyrueshëm për të votuar, mund të ndryshojë në varësi të çështjes për të cilën votohet. Për shembull, për të votuar për kushtetutën kërkohen dy të tretat e parlamentarëve.
- Kontrolli dhe kufizimi i pushtetit: demokracia harmonizon dy parime: autoriteti për të ushtruar forcë i takon shtetit. Kjo shtrihet deri të “çarmatosja e qytetarëve”.⁵ Megjithatë, për të parandaluar shndërrimin e pushtetit për të ushtruar forcë në një sundim autokratik ose dikatorial, të gjitha demokracitë zbatojnë parimin e kontrollit dhe të barazpeshës së pushteteve. Modeli klasik e ndan pushtetin në tri degë: në pushtetin legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor (dimensioni horizontal). Shumë sisteme marrin masa të mëtejshme: një sistem legjislativ të përbërë nga dy dhoma, autonomi federale ose kantonale, që ngrihet deri në dimensionin vertikal të kontrollit dhe të barazpeshës së pushteteve (Zvicër, SHBA ose Gjermani).
- Autoriteti i përkohshëm: një mjet i mëtejshëm i kontrollit të pushtetit është dhënia e pushtetit për një kohë të shkurtër. Ky është tipar i çdo zgjedhjeje dhe, në disa raste, e tërë periudha e mbajtjes së pushtetit mund të kufizohet, si në rastin e presidentit të SHBA, i cili mund të zgjidhet vetëm për dy periudha katër vjetore. Në Romën e lashtë, konsujt zgjidheshin me radhë dhe duhet të linin postin pas një viti.

1.2.3 Një keqkuptim i të drejtave të njeriut dhe i demokracisë

Demokracia bazohet në standardet dhe parimet e të drejtave të njeriut. Të drejtat e njeriut shpesh keqkuptohen si një sistem në të cilin individët gëzojnë liri të plotë. Megjithatë, çështja nuk qëndron kështu:

---

5. Ekziston një shembull shumë kuptimplotë se si ky parim i çarmatosjes së qytetarëve, ka ndryshuar për shembull, në SHBA.

Të drejtat e njeriut pranojnë të drejtat dhe liritë individuale, të cilat janë pjesë e qenësishme e qenieve njerëzore. Megjithatë këto të drejta nuk janë absolute. Të drejtat e të tjerëve duhet të respektohen. Ndonjëherë ato hyjnë në konflikt me njëra-tjetrën. Proceset demokratike ndihmojnë proceset që, nga njëra anë, lehtësojnë lirinë e njerëzve dhe, nga ana tjetër, vendosin kufizime të nevojshme për to. Për shembull, në një klasë të EQD/EDNJ zhvillohen diskutime. Për t'u dhënë të gjithë nxënësve mundësinë për të shprehur opinionin e tyre, vendosen kufij të kohës së të folurit. Koha e të folurit në debatet parlamentare ose në programet televizive kufizohet për të njëjtën arsye.

Shumë rregulla të qarkullimit në autostradë, kufizojnë lirinë tonë të lëvizjes: kufizimi i shpejtësisë në qytet, ndalesat në semafore etj. Është e qartë që këto rregulla janë vendosur për të mbrojtur jetën dhe shëndetin e njerëzve.

Demokracia mundëson liri më të madhe për njerëzit dhe për individët se sa sistemet e tjera të qeverisjes. Këtë ajo e bën në kuadrin e një rendi të caktuar, domethënë, në mënyrë të institucionalizuar dhe ajo zbatohet si e tillë. Për të funksionuar si duhet, demokracia duhet të mbështetet në një shtet të fortë të së drejtës dhe të arrijë të sigurojë një shkallë të pranuar të drejtësisë për të gjithë. Një shtet i dobët ose sundimi i paktë i ligjit, do të thotë një qeveri që nuk është në gjendje të kryejë detyrat e saj kushtetuese dhe ligjore.

1.2.4 Anët e forta dhe të dobëta

Në përgjithësi, tipat e ndryshëm të demokracive kanë të përbashkëta disa anë të forta dhe të dobëta:

a. Anët e forta të demokracive

- Demokracia siguron kuadrin dhe mjetet e duhura për zgjidhje të qytetëruara e paqësore të konflikteve; dinamikat e konfliktit dhe pluralizmi janë mbështetje për zgjidhjen e problemeve.
- Demokracitë janë “pacifiste të fuqishme”, si në shoqëritë e tyre, ashtu edhe në politikat ndërkombëtare.
- Demokracia është i vetmi sistem që lehtëson ndërrimin e drejtuesve në pushtet, pa ndryshuar sistemin e qeverisjes.
- Demokracitë janë komunitete që mësojnë. E mira e përbashkët përcaktohet me marrëveshje dhe nuk imponohet nga ndonjë pushtet autokratik.
- Të drejtat e njeriut e forcojnë demokracinë, sepse ato sigurojnë kuadrin ligjor për proceset politike që bazohen në dinjitetin njerëzor. Përmes ratifikimit të traktateve të të drejtave të njeriut, një qeveri mund të rritë premtimet që kanë të bëjnë me ruajtjen e lirive personale dhe me të drejta të tjera.

b. Probleme dhe anë të dobëta

- Partitë dhe politikanët priren të sakrifikojnë objektivat afatgjatë në interes të suksesit në zgjedhje. Demokracitë krijojnë motive për politika dritëshkurtëra, për shembull, në kurriz të mjedisit ose të brezave të ardhshëm (duke “turbulluar ujërat”)
- Qeverisja për një popull është qeverisje brenda kufijve të shtetit. Rritja e ndërvarësisë globale, si në zhvillimet ekonomike dhe mjedisore, e kufizon sferën e ndikimit të vendimtarjeve demokratike në një shtet.

1.2.5 Përfundime

Demokracitë varen nga qytetarët e tyre në shkallën që shpalosen anët e forta të saj, ndërkohë që mbahen në kontroll anët e dobëta. Demokracitë janë sisteme që bazohen në përfshirjen aktive dhe në mbështetjen e qytetarëve të tyre – në besnikërinë e vetëdijshme dhe kritike.

Në demokracitë e konsoliduara dhe në ato të reja, EQD/EDNJ luan rol vendimtar në kulturën politike, të cilën demokracitë duhet ta rrënjosin për të lulëzuar e mbijetuar.

1.3 Qeverisja demokratike e shkollës

1.3.1 Shkolla- një mikro demokraci?

Edukimi për qytetarinë demokratike dhe edukimi për të drejtat e njeriut (EQD/EDNJ) bazohet në parimet themelore të mësimdhënies *përmes*, *rreth* dhe *për* demokraci dhe të drejtat e njeriut në shkollë. Shkolla vlerësohet si një mikro komunitet, një shoqëri në fazën e saj “embrionale⁶”, që karakterizohet nga rregulla dhe procedura zyrtare, nga procese të vendimmarrjes dhe nga një rrjet marrëdhëniesh që ndikojnë në cilësinë e jetës së përditshme.

Në këtë këndvështrim shtrohet pyetja: A mund të vlerësohet shkolla edhe si një shembëlltyrë e zvogëluar e demokracisë? Një shikim i shpejtë dëshmon se shkollat nuk janë shtete të vogla, në të cilat zhvillohen zgjedhje dhe në të cilat mësuesit veprojnë si qeveritë dhe drejtorët si presidentë etj. Megjithatë, çfarë mund të bëjnë shkollat për EQD/EDNJ?

1.3.2 Qeverisja demokratike e shkollës: katër fusha kryesore, tri kritere progresi

Elisabet Bekman (Backman) dhe Bernard Traford (Trafford), drejtues shkollash në Suedi dhe në Angli dhe autorë të manualit të Këshillit të Europës “Qeverisja demokratike e shkollave”,⁷ janë përpjekur t’i japin një përgjigje më të thelluar pyetjes së mësipërme. Ata pohojnë se shkollat kërkojnë menaxhim dhe qeverisje. Menaxhimi i shkollës nënkupton administrimin e saj, për shembull, zbatimin e kërkesave ligjore, financiare dhe kurrikulare. Marrëdhëniet ndërmjet drejtuesve dhe nxënësve janë hierarkike dhe bazohen në mësimdhënie dhe rregull. Nga ana tjetër, qeverisja e shkollës pasqyron dinamikën e ndryshimit shoqëror në shoqërinë e sotme. Shkolla ka nevojë të bashkëveprojë me partnerët dhe aktorët e ndryshëm jashtë saj dhe t’i përgjigjet problemeve dhe sfidave që nuk mund të parashikohen. Për këtë arsye, të gjithë anëtarët e komunitetit të shkollës, veçanërisht fëmijët, duhet të luajnë rolin e tyre për këtë qëllim. Anëtarët e komunitetit bashkëveprojnë, diskutojnë, arrijnë kompromise, ushtrojnë presione, marrin vendime së bashku. Asnjëri prej tyre nuk ka të drejtën e kontrollit mbi tjetrin.⁸

Bekman and Traford sugjerojnë katër fusha kryesore për qeverisjen demokratike të shkollës:

- Qeverisje, lidhshmëri dhe llogaridhënie publike
- Arsimim që ka në qendër vlera
- Bashkëpunim, komunikim dhe përfshirje, konkurrencë dhe vetvendosje e shkollës
- Disiplina e nxënësve

Bekman dhe Traford zbatojnë tre kritere që kanë në themel tri parime kryesore të Këshillit të Europës për EQD/EDNJ, që shërbejnë për të matur progresin në këto fusha:

- Të drejtat dhe përgjegjësitë
- Pjesëmarrja aktive
- Vlerësimi i diversitetit.

1.3.3 Mësimi i demokracisë dhe i të drejtave të njeriut përmes qeverisjes demokratike të shkollës

Bekman dhe Traford ofrojnë një set instrumentesh që shërbejnë për të plotësuar kërkesat e mësimdhënies dhe ushtrimit të demokracisë e të drejtave të njeriut në të gjithë shkollën. Nxënësit përjetojnë pjesëmarrjen demokratike në shkollë, ndërkohë që shkolla ruan karakteristikën e saj kryesore si institucion arsimor: ndonëse është shembëlltyrë e zvogëluar e shoqërisë, shkolla nuk shndërrohet edhe në shembëlltyrë e shtetit.

6. Shih Xhon Djui (2007), *Shkolla dhe shoqëria*, Cosimo, Nju Jork, f.72

7. Backman E. and Trafford B. (2007), *Democratic Governance of Schools*, Council of Europe, Strasbourg.

8. Po aty.. f. 9.

2. Të drejtat e fëmijëve dhe e drejta për arsimim⁹

Të drejtat e fëmijëve mbrohen gjerësisht nga një numër i madh instrumentesh ndërkombëtarë dhe rajonalë, që përfshijnë të drejtat e njeriut, të drejtën humanitare dhe ligjin për refugjatët. Fëmijët përfitojnë nga të drejtat që përfshihen në traktatet e përgjithshme. Përveç kësaj, një numër dokumentesh të veçanta janë hartuar për të siguruar mbrojtje të veçantë për fëmijët me aftësi të kufizuara dhe për të siguruar zhvillimin e shëndetshëm dhe pjesëmarrjen aktive të rinjve në shoqëri.

Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut (“Konventa”) ka shumë nene për të mbrojtur të drejtat e fëmijëve, për shembull, Protokollin 1, neni 2, “e drejta për arsimim”. Megjithatë, si kuadër i përgjithshëm për të drejtat e fëmijëve shërben “Konventa për të Drejtat e Fëmijës” e Kombeve të Bashkuara, e vitit 1989. Kjo konventë përbën dokumentin e parë të hartuar posaçërisht për të drejtat e fëmijëve dhe shënon një kthesë të rëndësishme në këndvështrimin e qasjes që bazohet në të drejtat, duke i bërë qeveritë ligjërisht përgjegjëse për dështimet në drejtim të përmbushjes së të drejtave të fëmijëve. Konventa për të drejtat e fëmijës krijon një vizion të ri për fëmijët, si bartës të së drejtave dhe të përgjegjësisive, në përputhje me moshën e tyre. Kjo ndryshon nga ideja që i sheh ata si pronë e prindërve ose si përfitues të pambrojtur të lëmshës.

Të drejtat e fëmijëve mbulojnë çdo aspekt të jetës së fëmijëve dhe adoleshentëve, të cilat mund të kategorizohen si më poshtë:

- Të drejtat e mbijetesës: e drejta e jetës dhe e drejta për të plotësuar nevojat bazë (për shembull, e drejta për një standard të kënaqshëm jetese, strehë, ushqim, trajtim mjekësor).
- Të drejtat për zhvillim: të drejtat që aftësojnë fëmijët të zhvillojnë tërësisht potencialin e tyre (këtu përfshihen: arsimimi, loja dhe argëtimi, veprimtaritë kulturore, shfrytëzimi i informacionit dhe liria e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë).
- Të drejtat e pjesëmarrjes: të drejtat që i mundësojnë fëmijët dhe adoleshentët të luajnë rolin e tyre në komunitet (për shembull, liria e shprehjes së opinionit, e drejta për të patur një zë në çështjet që lidhen me jetën e tyre, liria për t'u organizuar etj.)
- Të drejtat e mbrojtjes: të drejtat që janë thelbësore për ruajtjen e fëmijëve dhe adoleshentëve nga të gjitha format e abuzimit, shpërfilljes dhe shfrytëzimit (për shembull, e drejta fëmijëve refugjatë për kujdes i veçantë dhe mbrojtja kundër përfshirjes së tyre në konfliktet e armatosura, si dhe të drejtat që lidhen me punën e fëmijëve, torturën dhe abuzimin me drogën).

Arsimimi vlerësohet si e drejtë e njeriut në vetvete dhe si mjet i domosdoshëm për realizimin e të drejtave të tjera. Një sistem arsimor që bazohet në të drejta plotëson më mirë misionin e tij për arsimim cilësor për të gjithë.

Neni 26 i Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut shpall se:

- (1) Çdo individ ka të drejtë për arsimim. Arsimi duhet të jetë i lirë, të paktën, arsimi fillor dhe ai bazë. Arsimi fillor duhet të jetë i detyruar. Arsimi teknik dhe profesional duhet të mundësohet në shkallë të gjerë dhe arsimi i lartë duhet të jetë njëlloj i mundshëm nga të gjithë, në bazë të meritës.
- (2) Arsimi duhet t'i shërbejë zhvillimit të plotë të personalitetit njerëzor dhe rritjes së respektit për të drejtat e njeriut dhe liritë themelore. Ai duhet të zhvillojë mirëkuptimin, tolerancën dhe miqësinë ndërmjet të gjitha kombeve, racave dhe grupeve fetare dhe të çojë më tej veprimtaritë e Kombeve të Bashkuara për ruajtjen e paqes.
- (3) Prindërit duhet të kenë përparësinë në të drejtën për të zgjedhur llojin e arsimimit për fëmijët e tyre.

---

9. Autor: Felisa Tibbitts (2009). Shënime nga Felisa Tibbitts, përgatitur nga Konferenca e Këshillit të Europës për Vlerësimin e Vitit European të Qytetarisë përmes Arsimit, 27-28 prill 2006, Sinaia, Rumani.

Neni 28 i Konventës për të Drejtat e Fëmijës (KDF), si zgjerim i disa prej ideve të shprehura në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut (DUDNJ), e përcakton arsimin si një të drejtë, ndërsa neni 29 komenton që arsimi duhet të ndihmojë fëmijën në zhvillimin e plotë të “personalitetit, talenteve dhe aftësive të tij mendore e fizike”.¹⁰

KDF dhe DUDNJ pranojnë që një ndër qëllimet e shkollimit është të zhvillojë respektin për të drejtat e njeriut dhe liritë themelore. Që të kuptohen dhe të zhvillohen më mirë, të drejtat e njeriut duhet të jetohen në marrëdhënie me të tjerët. Kjo nënkupton jo vetëm të mësuarit rreth të drejtave të njeriut, por edhe të jetuarit në to dhe përmes tyre. Shkollimi i bazuar në qasjen e të drejtave të njeriut përfshin mundësinë për të mësuar dhe për t’i ushtruar të drejtat e njeriut në klasë. Shkollat që interesohen për të drejtat e fëmijëve e përqendrojnë punën e tyre në dinjitetin njerëzor të fëmijëve.

E drejta për arsimim duhet të zbatohet dhe të gëzohet nga të gjithë – pavarësisht nga aftësitë, racat, feja, gjinia, kombësia, parapëlqimet seksuale, klasa ose nga faktorë të tjerë dallues. Përveç kësaj, një arsim i tillë, si përcaktohet nga KDF, duhet të strukturohet në mënyrë që të respektojë të drejtat themelore të nxënësve.

Një parim i rëndësishëm e qëndror për të drejtat e njeriut dhe i qasjes me bazë të drejtat e njeriut është ai i mosdiskriminimit. Në fushën e shkollimit, pasojat janë të shumëfishta dhe përfshijnë të drejtën e barabartë për arsimim dhe vëmendje të veçantë për grupet e pafavorizuara ose të marginalizuara.

Nisma e UNESCO-s për një shkollë miqësore dhe qasja me bazë të drejtat e njeriut bazohet në zbatimin e KDF, në dhe përmes arsimit. Aftësia për të zbatuar këtë qasje kërkon njohjen më të mirë të të drejtave të njeriut dhe të fëmijës, si dhe rëndësinë e saj për mendimin, planifikimin dhe vlerësimin në arsim. Ajo na detyron të shtrojmë pyetje të tilla, si:

- Kush nuk po arsimohet. Ku ndodhen ata dhe cilat janë arsyet e përjashtimit?
- Kush është përgjegjës për të mbrojtur, për të zhvilluar dhe për të përmbushur të drejtën për arsimim?
- Çfarë është e nevojshme të zhvillohet për të siguruar të drejtën për arsimim?
- Kush duhet të veprojë dhe çfarë duhet të bëjë për të siguruar këtë të drejtë dhe si mund të ndihmojnë partneritetet në këtë proces?

Parimi 1. Shpreh lidhjet me të drejtat

Pyetjet për ne: A lidhen përpjekjet tona arsimore, në mënyrë të veçantë, me të drejtat e njeriut? A përfshijnë këto përpjekje të gjitha të drejtat e njeriut? A lidhen realisht të drejtat e njeriut me nevojat dhe çështjet e komuniteteve tona? A mund të realizohet kjo lidhje? A jemi ne të gatshëm të shkojmë përtej “zonës së rehatisë vetjake” dhe të lidhim punën tonë me vlerat e të drejtave të njeriut?

Parimi 2. Përgjësia

A ndodh që ne, si përfaqësues të qeverisë ose të punësuar nga shteti, të shohim veten si përgjegjës për të siguruar edukimin për të drejtat e njeriut? Në ç’drejtim jemi përgjegjës? Në ç’mënyrë fëmijët dhe kujdestarët e tyre mund të përmbushin një përgjegjësi të tillë?

Parimi 3. Fuqizimi dhe pjesëmarrja

Le të mendojnë për ata individë për të cilët ndihemi përgjegjës në drejtim të sigurimit të arsimit për të drejtat e njeriut. A i kemi marrë ne parasysh idetë e atyre që ndikohen nga politikat dhe veprimtaritë tona? Kush mungon në takimet vendimmarrëse dhe kujt i dëgjohe zëri në bisedat tona? Nëse ata nuk janë të pranishëm ose nuk përfshihen në biseda në shtëpitë e tyre, si mund ta realizojmë këtë në tryezat publike? Si mund të lehtësojmë shprehjen e pikëpamjeve të tyre për “kur”, “si”, “kush” dhe “çfarë” edukimi për demokraci dhe të drejtat e njeriut ata kanë nevojë?

---

10. E drejta për arsim shprehet në një numër të madh dokumentesh të Kombeve të Bashkuara dhe të të drejtave të njeriut, duke përfshirë këtu Paktin Ndërkombëtar të të Drejtave Ekonomike, Shoqërore dhe Kulturore (neni 14) dhe Konventa për të Drejtat e Fëmijës (neni 28 dhe 29). Deklarata të rëndësishme, komente të përgjithshme dhe dokumente të tjera kanë pasuruar më tej këto konventa në lidhje me të drejtën për arsimim, si Deklarata Botërore për Arsimin për të Gjithë (neni I, III, IV, VI, VII), Kuadri për veprim i Dakar dhe Arsimi për të gjithë.

Parimi 4. Mos diskriminimi dhe vëmendja ndaj grupeve të pafavorizuara

Në lidhje me çështjen e fundit: cilat janë grupet që, aktualisht, kanë më pak të ngjarë të përfitojnë nga programet tona arsimore dhe si mund të sigurojmë pjesëmarrjen e tyre në to? Grupet të cilëve u mohohen rregullisht të drejtat e njeriut-grupet e marginalizuara, të pafavorizuara, të diskriminuara-janë ata që duhet të përfitojnë më shumë nga përpjekjet tona në fushën e arsimit. Si mund t'i identifikojmë e të mbërrijmë tek ta e më pas të krijojmë programe arsimore që të jenë realisht të rëndësishme e të vlefshme për ta?

Njësia 2

Çelësi drejt një koncepti dinamik të qytetarisë¹¹

1. Sfidat ndaj modelit tradicional të qytetarisë

Që nga koha e Luftës së Ftohtë, disa procese modernizimi, të cilat kanë modeluar për një kohë të gjatë historinë tonë (shih tabelën poshtë) janë përshpejtuar dhe intensifikuar më tej, duke kaluar në një cilësi të re. Ngjarjet e përjetuara dhe ndryshimet që po ndodhin në Europë kanë sfiduar modelin tradicional të qytetarisë:

- Globalizimi i tregtisë së lirë dhe ekonomitë konkurruese të tregut kanë sjellë në nivel më të lartë mirëqënie për shumë njerëz në shumë vende, por jo në të gjitha. Hendeku i shpërndarjes ndërmjet të pasurve dhe të varfërve është rritur, si brenda ashtu edhe ndërmjet shoqërive, duke kërcënuar kohezionin shoqëror dhe solidaritetin ndërmjet njerëzve.
- Konkurrenca i çon ndërmarrjet në rritje të vazhdueshme të prodhimit për të ulur shpenzimet. Kjo ka rritur procesin e pandërprerë të modernizimit, që ndikon në mënyrë të drejtpërdrejtë të produkti, teknologjia dhe te vendet e punës dhe, në mënyrë të tërthortë, në gjithë mënyrën e jetesës. Xhozef Shumpeter (Joseph Schumpeter) e quante këtë proces të vazhdueshëm modernizimi “shkatërrim krijues”.¹² Transformimi i të gjitha ekonomive në Europën lindore mund të vlerësohet si një shembull i goditur i një shkatërrimi të tillë.
- Rritja ekonomike ka prodhuar mirëqënie në rritje, por edhe ka rritur konsumin e burimeve natyrore. Rritja e CO₂ e bën gjithnjë e më të vështirë dhe më të kushtueshëm parandalimin ose përshtatjen ndaj ndryshimit klimatik.
- Teknologjitë e reja të informacionit dhe komunikimit ofrojnë rrugë të reja për të rritur rendimentin, për të shkëmbyer, për të marrë informacion dhe për të ofruar zbatimje etj. Ne jetojmë në një kulturë dhe letërsi mediatike dhe përdorimi i medias së re për të dërguar dhe për të marrë mesazhe vlerësohet si aftësi bazë, njëlloj si leximi dhe shkrimi.
- Popullsia, në shumë vende të botës, po plakët si rrjedhojë e rritjes ekonomike dhe e arritjeve të mjekësisë moderne, ndërkohë që numri i saj në të gjithë botën po rritet. Të dyja problemet kanë sjellë probleme serioze për shekullin e 21.
- Kombet kanë të drejtën e sovranitetit dhe të vetëvendosjes. Por koncepti i kombeve është, njëherazi, përfshirës dhe përjashtues. Që nga fundi i Luftës së Ftohtë janë shfaqur forma të reja të identiteteve kolektive, të shtypura në të kaluarën.
- Shoqëritë moderne janë tipike shekullore dhe pluraliste. Migrimi në Europë, veçanërisht në Bashkimin Europian ka ndihmuar në këtë drejtim. Shoqëritë pluraliste janë më dinamike dhe më prodhimtare, por edhe me kërkesa më të mëdha për kohezion shoqëror, për të integruar njerëzit me besime, vlera, interesa, prejardhje shoqërore dhe etnike të ndryshme.
  - Demokracia ofron mundësitë më të mira për të përballuar këto sfida, pasi çdo përpjekje për t'i zgjidhur këto dhe të tjera probleme me anë të autoritetit nuk do të jetë në gjëndje të marrë parasysh të gjithë realitetin kompleks të shoqërisë, të ekonomisë, të mjedisit, të zgjidhjes së konfliktit në nivel kombëtar, e veçanërisht në atë global. Nga ana tjetër, demokracia qëndron dhe bie në varësi të sigurimit të pjesëmarrjes së barabartë. Sa më komplekse të jetë bota jonë dhe sfidat që përcaktojnë të ardhmen tonë, aq më e vështirë është për “qytetarin e zakonshëm” të kuptojë dhe të marrë pjesë në vendimmarrje. Mungesa e besimit në institucionet politike tradicionale, format e qeverisjes dhe udhëheqësit politike janë rrënjësor në ndjesinë e përjashtimit dhe të shpërfilljes. Demokracia dhe të drejtat e njeriut janë projekte të përkohshme dhe mbijetesa e tyre varet nga shkalla e kalimit të trashëgimisë së tyre në brezin e ri.

11. Bazuar në Huddleston T. (2004), *Instrument për trajnimin e mësuesit për Edukimin për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut, Këshilli i Europës*, Strasbourg, pp. 9f., rishikuar nga Peter Krapf.

12. Shumpeter J. (1942, 2008) Kapitalizmi, Socializmi dhe Demokracia; Harper and Brothers, Nju Jork fq.83.

Këtu, ne vetëm mund të skicojmë shkurtimisht këto linja zhvillimi. Ato janë produkte të njeriut dhe jo procese natyrore, të lidhur me njëri-tjetrin, me ndikim të ndërsjellë dhe përforcues të njëri-tjetri. Duke qenë të tillë, “produkte”, tek ata mund të ndikosh dhe t'i ndryshosh në drejtimin dhe në rezultatet e zhvillimit, por jo në kompleksitetin e tyre.

Modernizimi

Modernizimi është një kategori sociologjike që ka të bëjë me proceset shumëanshme të ndryshimit shoqëror. Në dy dhjetëvjetëshit e fundit ai është rritur në shpejtësi, gjerësi dhe kompleksitet, megjithatë, në këndvështrimin historik, burimet e tij përfshijnë Reformimin, shpikjen e shtypit, kohën e Rilindjes, revolucionet angleze, amerikane dhe franceze, revolucionin industrial. Modernizimi, në kuptimin e vërtetë të fjalës, ka ndryshuar çdo aspekt të jetës njerëzore, duke përfshirë edhe mënyrën si ne punojnë dhe çfarë bëjmë, ku jetojmë dhe sa shpesh udhëtojmë, nivelin tonë dhe shpërndarjen e pasurisë, zhvillimin e të drejtave të njeriut, globalizimin, teknologjinë, vlerat dhe bindjet të cilave u përkushtohemi ose nga të cilat heqim dorë, si dhe mënyrën e pjesëmarrjes tonë në shoqëri dhe politikë.

Modernizimi është në të njëjtën kohë edhe një proces i dyanshëm, të cilin ne nuk mund ta shmangim. Ai është fati ynë, në të mirë e në të keq. Shkencëtarët dhe filozofët kanë pikëpamje, deri të kundërta, nëse modernizimi, në tërësi, duhet të vlerësohet si një bekim apo si një peshë. Ne e gjykojmë modernizimin si një sfidë, që bart në vetvete, njëherazi, rreziqe dhe mundësi. Sfidat duhen përballuar për të mbajtur në kontroll rreziqet.

Për shumë njerëz, në shumë shoqëri, modernizimi krijon mundësi dhe shanse për të gëzuar një nivel më të lartë mirëqënieje dhe lirie. Në anën tjetër, qytetarët dhe udhëheqësit e tyre duhet të përballen me kërkesa më të larta për të qenë gjithnjë vigjilentë ndaj rreziqeve në rritje që shoqërojnë proceset e modernizimit.

Arsimi luan rol qendror në pajisjen e njerëzve me kompetencat e nevojshme për të arritur baraspeshën e duhur ndërmjet sukseseve dhe kërkesave në rritje

Sfida të tilla kërkojnë edhe forma të reja qytetarie: qytetarët nuk duhet vetëm të informohen dhe të kuptojnë përgjegjësitë e tyre si qytetarë, por edhe të jenë aktivë, të aftë dhe me vullnetin e duhur për të kontribuar në jetën e komunitetit të tyre, të vendit dhe të botës së gjerë, në mënyra që shprehin individualitetin e tyre dhe ndihmojnë për të zgjidhur problemet. Sfidat në rritje kërkojnë shoqëri të forta, me udhëheqës dhe qytetarë kompetentë, pra me arsimin e duhur.

Arsimtarët janë optimistë. Ata besojnë se, përmes arsimit të duhur, si të rinjtë ashtu edhe të rriturit mund të pajisen me dijet dhe mjetet për të ndikuar në zhvillimin e komunitetit të tyre dhe të planetit. Qytetaria aktive, edukohet më mirë me anë të të mësuarit me në qendër nxënësin.

1.1 Një lloj i ri qytetarie kërkon edhe një lloj të ri arsimit

Modelet e të mësuarit të orientuar nga të mësuarit përmendësh janë të pamjaftueshme për të krijuar qytetarin e përgjegjshëm, aktiv dhe të mirinformuar që kërkon demokracia moderne.

Ajo që kërkohet janë format e arsimit që përgatitin nxënësit për përfshirjen aktuale në shoqëri, format e arsimit që janë sa praktike aq edhe teorike, të rrënjësura në çështjet e jetës reale, të cilat kanë ndikimin e tyre si të nxënësit ashtu edhe të komunitetit, dhe të mësuarit përmes pjesëmarrjes në jetën e shkollës e përmes kurrikulës zyrtare.

Roli i qytetarit aktiv përputhet me atë të nxënësit aktiv. Koncepti i të mësuarit konstruktivist siguron mbështetje për nxënësit që përballen me probleme të reja për ta. Në shkollë, mësuesi mund të ketë gjetur një zgjidhje optimale, por më vonë, gjatë përballjes me sfidat e përmendura më sipër, brezi i ardhshëm do të veprojë si pionier.

Nevoja për të siguruar një mësimdhënie me në qendër nxënësit shoqërohet me sfida të mëdha për profesionin e mësuesit. Kjo do të thotë që duhet të mësohen forma të reja njohurish, të zhvillohen metoda të reja të mësimdhënie, të gjenden mënyra ta reja të punës dhe krijohen forma të reja të marrëdhënieve profesionale, si me kolegët ashtu edhe me nxënësit. Kjo do të thotë që mësimdhënia të zhvendosë përparësinë, nga të kuptuarit e sistemeve historike, në të kuptuarit e çështjeve aktuale; krahas transmetimit të njohurive, të vërë theksin tek të menduarit kritik dhe te të mësuarit e aftësive, tek bashkëpunimi dhe bashkëveprimi më shumë se te përgatitja e izoluar, tek autonomia profesionale, në vend të varësisë nga diktati qendror. Ajo kërkon të ndryshojmë mënyrën si ne perceptojmë të mësuarit, të zhvendosim përparësinë nga të mësuarit me në qendër mësuesin, tek të mësuarit përmes përvojës, pjesëmarrjes, kërkimit dhe shkëmbimit të ideve.

Didaktika e orientuar nga mësuesi, e sunduar nga teksti dhe e orientuar vetëm drejt njohurive duhet të zëvendësohet nga ajo që vë theksin tek përfshirja e nxënësit, tek larmia e teknikave të mësimdhënies dhe tek qasja e bazuar në aftësitë. Ky është kontributi që shpreson të sjellë kjo seri botimesh për EQD/EDNJ.

2. Kultura politike

2.1 Demokracia merr jetë përmes qytetarëve të saj

Shembull:

Zgjedhjet parlamentare kanë fitues dhe humbës. Shumica formon qeverinë e re, kurse pakica formon opozitën. Qeveria mëparshme mund të humbasë funksionet, kurse qeveria e re, me një pamje të ndryshme politike, e zëvendëson atë.

Rregullat janë të qarta, por kjo nuk është e mjaftueshme. Sistemi zgjedhor mund të funksionojë vetëm nëse mbështetet tek humbësit, te pakica, e cila pranon rezultatet. Nëse kjo nuk ndodh, atëherë zgjedhjet mund të shkaktojnë konflikte të dhunshme, që përçajjnë shoqërinë në vend që të fuqizojnë kohezionin shoqëror ndërmjet anëtarëve të saj.

Një fushatë zgjedhore u jep partive mundësinë për t'ua komunikuar idetë e tyre qytetarëve. Çfarë ndodh nëse partitë që marrin pjesë nxisin programe raciste, fundamentaliste ose antidemokratike?

Që zgjedhjet të kryejnë rolin e tyre, si një ndër rrugët më të rëndësishme për pjesëmarrjen e qytetarëve në vendimmarrje demokratike, nuk mjafton vetëm kuadri ligjor që rregullon sistemin e zgjedhjeve. Për këtë është i nevojshëm besimi në procesin politik dhe sigurimi i rrugëve që garantojnë kryerjen e duhur të tyre.

Shembujt tregojnë se demokracia varet njëlloj, si nga rregullat ashtu edhe nga qëndrimet e qytetarëve ndaj saj. Qytetarët duhet të kuptojnë e të vlerësojnë sistemin dhe të ndihen përgjegjës për qëndrueshmërinë e tij. Partitë duhet të trajtojnë njëra-tjetrën si konkurrenca dhe jo si armike. Vetëm në këtë mënyrë, demokracia do të dëshmojë fuqinë e saj si sistemi i vetëm në të cilin ndryshimet e qeverive janë të mundshme pa qenë e nevojshme të ndryshohet sistemi politik.

Demokracia ngrihet mbi një sistem institucionesh dhe procesesh që përfshijnë zgjedhje të përgjithshme, përfaqësim parlamentar dhe kontroll mbi pushtetet përmes sistemit të llogaridhënies. Disa institucione përfshijnë pjesëmarrjen e drejtpërdrejt përmes referendumit ose një gjykate kushtetuese. Kjo është skena dhe qytetarët janë aktorët e saj. Kjo do të thotë që qytetarët duhet të kenë vullnetin dhe aftësinë të luajnë rolin e tyre, duke u identifikuar me sistemin politik të demokracisë.

Demokracia është një sistem institucionesh që i ka rrënjët në kulturën politike. Sistemi institucional mund të përcaktojë kuadrin e një kulture të tillë, por ai nuk mund ta krijojë ose të sigurojë qëndrueshmërinë e saj. Këto parime zbatohen edhe në qeveritë autokratike, sepse edhe një autokrat varet nga një kulturë e përshtatshme politike, që bazohet më shumë në subjekte politikisht pasive se në sisteme aktive dhe të përkushtuara.

2.2 Dimensioni kulturor i të drejtave të njeriut

Të drejtat e njeriut të natyrës civile dhe politike shpallin natyrën e proceseve demokratike në praktikë, duke përfshirë këtu lirinë e mendimit dhe të shprehjes, lirinë e medias (domethënë, ndalimin e censurës), të drejtën e votës dhe parimin e barazisë dhe të mosdiskriminimit që zbatohet në interes të çdo qenieje njerëzore. Kur vendet ratifikojnë një traktat të të drejtave të njeriut, ata premtojnë, me vullnetin e tyre të lirë, të harmonizojnë legjislacionin dhe praktikën e tyre të brendshme me standardet ndërkombëtare. Çfarë ndodh nëse një shtet dështon në përpjekjet tij për t'i mbajtur premtimet për të drejtat e njeriut? Për këtë ekzistojnë mekanizmat e ndryshëm për mbrojtjen e të drejtave të vendosura nga Kombet e Bashkuara ose nga institucionet rajonale, që hartojnë ligjet rajonale të të drejtave të njeriut që mund të firmosen nga qeveritë. Për shembull, në Europë ekziston Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut, e cila përqëndrohet në të drejtat civile e politike. Qeveritë mund të nënshkruajnë edhe Kartën Sociale Europiane, e cila përfshin të drejtat ekonomike, shoqërore dhe kulturore. Nëse një qeveri e ka ratifikuar Konventën, por nuk e zbaton atë, atëherë qytetarët e shteteve anëtarë të Këshillit të Europës (në të vërtetë çdo person brenda juridiksionit të një shteti) mund të paraqesin një ankesë në Gjykatën Europiane të të Drejtave të Njeriut, në Strasbourg.

Në pjesën më të madhe të rasteve, gëzimi i të drejtave të njeriut realizohet në kuadrin e qeverive të organizuara si demokraci kushtetuese, përmes mekanizmave të zakonshëm të proceseve demokratike. Këta mekanizma përfshijnë zhvillimin e ligjeve, të kulturës së pjesëmarrjes dhe të përkushtimit qytetar.

Demokracia dhe të drejtat e njeriut varen nga kuadri institucional i përbërë nga dy pjesë: nga një numër rregullash dhe parimesh të vendosura në sistemin ligjor dhe kushtetues dhe nga kultura politike. Demokracia dhe të drejtat e njeriut mishërohen në një numër parimesh, vlerash dhe përgjegjësish. Demokracia dhe të drejtat e njeriut lejojnë qëndrimet e kundërta për çështje të caktuara, por ato mund ta bëjnë këtë gjë vetëm në kuadrin e një mirëkuptimi dhe pranimit të fortë që lejon, mbron, por edhe kufizon liritë. Ju mund të mos jeni dakord në të gjitha pikat, por një qëndrim i tillë funksionon vetëm nëse të gjithë identifikohen me sistemin që lejon mosmarrëveshjet dhe kundërshtimet.

2.3 Mësimdhënia përmes demokracisë dhe të drejtave të njeriut-kultura demokratike në shkollë

Nuk ka demokraci pa demokratë të përkushtuar.

Çdo brez trashëgon demokracinë e tij dhe ndoshta arrin ta kuptojë, ta vlerësojë dhe të mësojë ta vërë atë në shërbim të tij në mënyrë aktive. Detyra e EQD/EDNJ dhe e arsimit në përgjithësi është të mbështesë e të nxitë të rinjtë të bëhen demokratë aktivë dhe të përkushtuar.

Përvoja historike e shumë vendeve dëshmon se traditat kulturore që mbështesin demokracinë zhvillohen ngadalë. Projektet për ndërtimin e kombeve në shoqëritë e pas luftës, në kushtet e mungesës së traditave të kulturës demokratike, përballen me pengesa shumë të mëdha. Mund të importohet një model institucionesh demokratike, por nuk mund të importohen rrënjët kulturore të demokracisë. Ato duhet të burojnë nga trashëgimia kulturore e shoqërisë.

Kultura politike mund të kuptohet në kuadrin e kategorive konstruktiviste. Ajo fitohet përmes proceseve të të mësuarit dhe të shoqërizimit. Për këtë arsye, nga fakti nëse shkolla qeveriset në mënyrë demokratike apo autokratike, varet edhe ajo që pritet prej tyre: të mësojnë si të jetojnë në ose nën atë formë qeverisjeje në të cilën ata kanë jetuar deri tani.

Shkolla, si mikro shoqëri, mund të mbështesë nxënësit e saj të përvetësojnë dhe të vlerësojnë elemente të një kulture demokratike dhe të të drejtave të njeriut, domethënë, që ata të aftësohen:

- Të njohin dhe të shprehin interesat dhe pikëpamjet e tyre me vetbesim.
- Të trajtojnë njeri-tjetrin me respekt të ndërsjellë, duke përfshirë këtu të dëgjuarit dhe empatinë, domethënë, vullnetin dhe aftësinë për të vënë veten në vend të tjetrit.
- Të zgjidhin konfliktin në rrugë dhe me mjete paqësore, domethënë të bëjnë marrëveshje dhe kompromise.
- Të vlerësojnë funksionet e strukturave funksionale që mbrojnë dhe kufizojnë liritë individuale. Në këtë mënyrë ata shtojnë shpirtin e tyre, si element i kulturës politike, në strukturat ekzistuese zyrtare të rregullave e ligjeve.
- Të vlerësojnë politikën si përpjekje praktike që synon të zgjidhë problemet që kërkojnë vëmendjen e duhur dhe marrjen e një vendimi.
- Të marrin pjesë në procesin e zgjedhjes së përfaqësuesve dhe në proceset e vendimmarrjes.
- Të përpiqen të ndikojnë në vendimmarrjet, përmes rrugëve të tilla, si: rritja e vetëdijes, pjesëmarrja aktive, grupet e interesit dhe menaxhimi i problemeve nga vetë nxënësit.
- Të marrin përsipër përgjegjësinë për vendimet dhe zgjedhjet e tyre, duke vlerësuar edhe ndikimin që ato kanë për vete dhe për të tjerët.
- Të kuptojnë që, nëse nuk marrin pjesë në vendimet që kanë pasoja për jetën e tyre, të tjerët do ta bëjnë një gjë të tillë për ta e, në këtë rast, pasojat mund të jenë jo në interesin e tyre.

Kultura politike lidhet ngushtë me qëndrimet dhe vlerat që qytetarët e rinj i formojnë përmes procesit të shoqërizimit, duke përfshirë këtu edhe përvojën shkollore. Të tjerë faktorë që ndikojnë në këtë proces janë: familja, bashkëmoshatarët dhe media. Nga ana tjetër, komuniteti i shkollës i ofron fëmijëve dhe adoleshentëve shanset e para për të ushtruar ndërveprimin në shoqëri dhe në mjedise publike; që këtë buron edhe roli i rëndësishëm i shkollës për mënyrën si trashëgimia demokratike kalon te brezi i ri. Përmes të mësuarit dhe përvojës në mjediset shkollore, të rinjtë mund të zhvillojnë qëndrime dhe aftësi për t'iu përkushtuar, gjatë gjithë jetës, proceseve demokratike dhe vlerave të të drejtave të njeriut, si përmes proceseve zyrtare të vendimmarrjes, ashtu edhe në bashkëveprimet e jetës së përditshme.

Njësia 3

Edukimi për demokraci dhe për të drejtat e njeriut

1. Tri përmasat e EQD/EDNJ

Edukimi për qytetari demokratike dhe edukimi për të drejtat e njeriut (EQD/EDNJ) përqendrohet më shumë në atë që nxënësi duhet të jetë në gjëndje të bëjë, se sa në atë që mësuesi duhet t'u mësojë atyre. Tri parimet bazë që qëndrojnë në themel të kësaj qasjeje që vë në qendër nxënësit dhe atë që ai duhet të bëjë, mund të ilustrohen me shembullin e mëposhtëm:

- Liria e mendimit dhe e shprehjes është kusht themelor i pjesëmarrjes demokratike dhe një ndër të drejtat themelore civile dhe politike. Në EQD/EDNJ, nxënësit njohin, kuptojnë dhe vlerësojnë të drejtën e mendimit dhe të shprehjes së lirë dhe mënyrën si ajo mbrohet nga kushtetuta. Ky përbën dimensionin **njohës të të mësuarit (njohuritë, konceptet dhe të kuptuarit)**.
- Nxënësit mësojnë të përdorin të drejtat njerëzore themelore. Përdorimi aktiv i kësaj të drejte është i rëndësishëm për pjesëmarrjen në një komunitet demokratik. Për këtë arsye, nxënësit nxiten të reflektojnë për pikëpamjet e tyre dhe të jenë të aftë t'i shprehin ato në mënyra të ndryshme, duke përfshirë këtu edhe aftësinë për t'i argumentuar ato publikisht (**përmasa e të mësuarit që lidhet me aftësitë**).
- Për të ushtruar lirinë e shprehjes, nxënësit duhet të nxiten të shprehin pikëpamjet e tyre edhe në situata në të cilat ata përballen me një shumicë kundërshtuese. Ata dëgjojnë mendimet e të tjerëve në frymën e tolerancës dhe të respektit.
- Duke i kufizuar mosmarrëveshjet dhe ndryshimet e ideve në çështjen konkrete dhe duke mos i personalizuar ndryshimet e tyre, krijohet mundësia që konfliktet të zgjidhen në mënyrë paqësore (**përmasa e të kuptuarit që lidhet me qëndrimet dhe vlerat**).

Ky shembull, që ia vlen të përgjithësohet, tregon jo vetëm çfarë nxënësit duhet të jenë në gjëndje të bëjnë për të ushtruar të drejtat e njeriut, por edhe për të mësuarit dhe edukimin në përgjithësi. Procesi i të mësuarit duhet të shpaloset në të tria këto përmasa, të cilat, në mënyrë të ndërsjellë, mbështesin njëra-tjetrën: njohuritë, konceptet dhe të kuptuarit; aftësitë; qëndrimet dhe vlerat. Në këtë mënyrë, procesi i të mësuarit do të lidhet dhe do t'i shërbejë formimit të kompetencave të nxënësit.

Nëse kjo është mënyra si nxënësit mësojnë, atëherë çfarë duhet të bëjnë mësuesit e EQD/EDNJ për të garantuar shanset e duhura për të mësuar? Më poshtë për përmbledhim përgjigjen e kësaj pyetjeje:

Synimi i EQD/EDNJ është të mbështesë nxënësit për të qenë qytetarë që:

- njohin të drejtat e tyre dhe kuptojnë kushtet nga të cilat ato varen (të mësuarit "rreth" demokracisë dhe të drejtave të njeriut);
- e përjetojnë shkollën si një mikro shoqëri, në të cilën respektohen liritë dhe barazia e nxënësve të saj, janë trajnuar në ushtrimin e të drejtave të tyre dhe në respektimin e të drejtave të të tjerëve (të mësuarit "përmasë" demokracisë dhe të drejtave të njeriut).
- për arsyet e mësipërme, janë të aftë dhe besimplotë në ushtrimin e të drejtave të tyre njerëzore, duke ndërë përgjegjësinë ndaj të tjerëve dhe komunitetit (të mësuarit "për" demokraci dhe të drejtat e njeriut).

1.1 Përmasa njohëse e EQD/EDNJ: të mësuarit "rreth" demokracisë dhe të drejtave të njeriut

EQD/EDNJ kërkon nga nxënësit të njohin dokumente të tillë si Deklarata Universale të të Drejtave të Njeriut (DUDNJ) dhe Konventën Europiane. Me një fjalë, ata duhet të dinë që çdo person gëzon të drejtën për të menduar dhe për t'u shprehur lirisht, të drejtën për një informacion të pacensuar nga media, me përjashtimet dhe kufizimet e justifikuar ligjrisht (neni 10 i Konventës Europiane). Kushtetutat e shteteve dhe kuadri ligjor duhet t'i pasqyrojnë dhe t'i mbrojnë standardet e të drejtave

të njeriut, të cilat duhet të studiohen nga nxënësit në këtë këndvështrim. Në këtë mënyrë, ata do të kuptojnë rëndësinë dhe domosdoshmërinë e kësaj të drejte për t'i dhënë jetë demokracisë.

Nxënësit duhet të kuptojmë edhe nenin 14 të Konventës, i cili trajton parimin themelor të barazisë dhe të mosdiskriminimit: gratë dhe burrat, të pasurit dhe të varfërit, të rinjtë dhe të moshuarit, anëtarët e një kombi dhe emigrantët- të gjithë duhet t'i zotërojnë këto të drejta në mënyrë të barabartë. Gëzimi i këtyre të drejtave nënkupton një proces zhvillimi dhe një ndër programet e sistemeve demokratike të qeverisjes së bazuar në të drejtat e njeriut.

Së fundi, nxënësit duhet të kuptojnë përse liritë kërkojnë një kuadër ligjor dhe bartësin e përgjegjësive (DUDNJ, Neni 29). Liria e shprehjes u mundëson qytetarëve të nxisin interesat e tyre në një shoqëri pluraliste dhe në një mjedis konkurrues, me fitues dhe humbës. Kushtetuta, rregullat dhe ligjet duhet të sigurojnë kuadrin e duhur që kufizon liritë e të më të fortëve dhe mbron të dobët, pa përlligjur ndryshimet ndërmjet tyre. Megjithatë, ligjet nuk mund të zgjidhin çdo problem dhe, për këtë arsye, anëtarët e një komuniteti duhet të ndajnë përgjegjësinë e tyre të përbashkët ndaj njeri-tjetrit.

Të drejtat e njeriut nënkuptojnë edhe një përmasë **detyruese**. Ato kërkojnë që nxënësit të njohin shkallën në të cilën parimet e të drejtave të njeriut realizohen në komunitetin e shkollës dhe më gjerë, në shoqëri.

KONVENTA EUROPIANE PËR TË DREJTAT E NJERIUT (4.11.1950)

NENI 10

Liria e shprehjes

1. Çdokush ka të drejtën e lirisë së shprehjes. Kjo e drejtë përfshin lirinë e mendimit dhe lirinë për të marrë ose për të dhënë informacione dhe ide pa ndërhyrjen e autoriteteve publike dhe pa marrë parasysh kufijtë. Ky nen nuk i ndalon Shtetet që t'u kërkojnë ndërmarrjeve të transmetimit audioviziv, televiziv ose kinematografik të pajisen me licencë.

2. Ushtrimi i këtyre lirive që përmban detyrime dhe përgjegjësi, mund t'u nënshtrohet atyre formaliteteve, kushteve, kufizimeve ose sanksioneve të parashikuara me ligj dhe që janë të nevojshme në një shoqëri demokratike, në interes të sigurisë kombëtare, integritetit territorial ose sigurisë publike, për mbrojtjen e rendit dhe parandalimin e krimit, për mbrojtjen e shëndetit ose të moralit, për mbrojtjen e dinjitetit ose të të drejtave të tjerëve, për të ndaluar përhapjen e të dhënave konfidenciale ose për të garantuar autoritetin dhe paanshmërinë e pushtetit gjyqësor.

NENI 14

Ndalimi i diskriminimit

Gëzimi i të drejtave dhe i lirive të përcaktuara në këtë Konventë duhet të sigurohet, pa asnjë dallim të bazuar në shkaqe të tilla si seksi, raca, ngjyra, gjuha, feja, mendimet politike ose çdo mendim tjetër, origjina kombëtare ose shoqërore, përkatësia në një minoritet kombëtar, pasuria, lindja ose çdo status tjetër.

DEKLARATA UNIVERSALE PËR TË DREJTAT E NJERIUT (10.12.1948)

Neni 29.

1. Secili ka detyrime ndaj bashkësisë ku vetëm aty i mundësohet zhvillimi i lirë dhe i plotë i personalitetit të tij.

2. Në ushtrimin e të drejtave dhe lirive të veta, secili do t'u nënshtrohet vetëm atyre kufizimeve të cilat janë përcaktuar me ligj, vetëm me qëllim të sigurimit të njohjes dhe të respektimit të domosdoshëm të të drejtave dhe lirive të të tjerëve dhe të plotësimit të kërkesave të drejta të moralit, të rendit publik dhe të mirëqenies së përgjithshme në një shoqëri demokratike.

Këto tri nene skicojnë edhe konfliktin që ekziston ndërmjet lirive individuale dhe nevojës për të siguruar barazinë e trajtimit të tyre përmes një kuadri ligjor që, njëherazi, i kufizon dhe i mbron këto të drejta. Nxënësit që mund të shpjegojnë këtë kanë mësuar shumë "rreth" demokracisë dhe të drejtave të njeriut; kjo është përmasa njohëse e EQD/EDNJ.

1.2 Përmasa pjesëmarrëse e EQD/EDNJ: të mësuarit "për" demokraci dhe të drejtat e njeriut

Për të marrë pjesë në demokraci, nxënësit duhet të mësojnë si të ushtrojnë të drejtat dhe liritë e tyre, për shembull, të drejtën për informacion, për mendim të lirë dhe për ta shprehur atë lirisht. Atyre duhet t'u mundësohet bashkëveprimi aktiv me të tjerët, si zhvillimi i interesave të tyre, marrëveshjet për kompromise ose për të përcaktuar çfarë kuptojnë me "mirëqënien e përgjithshme" (DUDNJ, neni 29). Nxënësit duhet të jenë të aftë të veprojnë në përputhje me ligjet dhe të pranojnë kufizimet që mund t'u diktohen prej tyre. Ata duhet të zhvillojnë ndjenjën e përgjegjësisë për mirëqënien e të tjerëve dhe të komunitetit në tërësi.

Me pak fjalë, ata jo vetëm duhet të kuptojnë lidhjen ndërmjet tre neneve të të drejtave të njeriut të trajtuar më sipër, por edhe të vlerësojnë vlerat që qëndrojnë në themel të tyre e të veprojnë në përputhje me to. Në këtë mënyrë, përmes proceseve demokratike të vendimmarrjes, që nuk shkelin të drejtat e njeriut, ata duhet të aftësohen të harmonizojnë interesat e tyre me ato të të tjeëve dhe komunitetit.

Nxënësit e trajnuar në këtë mënyrë, do të dinë edhe si të marrin pjesë në demokraci. Kjo është përmasa e EQD/EDNJ që lidhet me veprimin – të mësuarit "për" demokraci dhe të drejtat e njeriut, d.m.th. për mbrojtjen dhe zhvillimin e demokracisë, të shtetit të së drejtës dhe të të drejtave të njeriut.

1.3 Përmasa kulturore e EQD/EDNJ: të mësuarit "përmes" demokracisë dhe të drejtave të njeriut

Njohuritë dhe aftësitë mund të lehtësojnë pjesëmarrjen në demokraci, por ato jo domosdoshmërisht e kthejnë një person në demokrat. Për shembull, kjo përvojë, në duart e racistëve, mund të përdoret si armë për të sulmuar një komunitet demokratik të bazuar në të drejtat e njeriut. Në kuptimin e vërtetë të fjalës, njohuritë dhe aftësitë, të pa shoqëruara dhe të pa mbështetura nga vlerat e të drejtave të njeriut nuk kanë vlerë për demokracinë. Për këtë arsye, EQD/EDNJ përfshin një përmasë kulturore. Kultura e të mësuarit (mësimdhënia dhe të mësuarit) duhet të pasqyrojë mesazhet e EQD/EDNJ.

Kur nxënësit fitojnë njohuri përmes procesit të mësimdhënies (dëgjimi i një leksioni, leximi) dhe kompetenca përmes trajnimit (demostrim, praktikë dhe drejtim nga trajneri), ata zhvillojnë vlerat dhe qëndrimet përmes përvojës. Për shembull, të rinjtë ndërtojnë sistemin e tyre të vetvlerësimit, të nxitur nga prindërit dhe mësuesit. Por, vetëm nxënësit që janë trajtuar me respekt nga mësuesit mund të sillen po me respekt me shokët e tyre. Vlerat e të drejtave të njeriut fitohen përmes një procesi shoqërizimi në shkollë – mësimdhënia "përmes", ose nën frymën e demokracisë dhe të drejtave të njeriut.

Vlerat e të drejtave të njeriut janë përcaktuar nga Kombet e Bashkuara, Këshilli i Europës dhe organizata të tjera dhe përfshijnë parimet e barazisë dhe mosdiskriminimit; pjesëmarrjen, përfshirjen dhe llogaridhënien.

Ndërsa të mësuarit "rreth" demokracisë dhe të drejtave të njeriut mund të realizohet përmes lëndëve të veçanta (shkencat shoqërore, qytetaria, historia), dimensionin kulturor të EQD/EDNJ, të mësuarit "përmes" demokracisë dhe të drejtave të njeriut është një sfidë për të gjithë shkollën – të drejtat e njeriut dhe demokracia bëhen pedagogjia e komunitetit të shkollës dhe kriteri me të cilin gjykohet qeverisja e shkollës.

2. Edukimi për të drejtat e njeriut dhe lidhja e tij me Edukimin për qytetari demokratike ¹³

Edukimi për qytetari demokratike dhe edukimi për të drejtat e njeriut janë në ndërlidhje të ngushtë dhe në mbështetje të ndërsjellë. Ndryshimi ndërmjet tyre nuk qëndron aq në synimet dhe praktikat se sa në fokusin dhe në fushën e veprimit. Edukimi për qytetari demokratike fokusohet kryesisht në të drejtat dhe përgjegjësitë demokratike dhe në pjesëmarrjen aktive në sferat qytetare, politike, shoqërore, ekonomike, ligjore dhe kulturore të shoqërisë, kurse edukimi për të drejtat e njeriut lidhet me fushën e gjerë të të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore, në çdo aspekt të jetës së njerëzve.

(Karta e Këshillit të Europës për Edukimin për Qytetari Demokratike dhe Edukimin për të Drejtat e Njeriut, e miratuar në kuadrin e Rekomandimit CM/Rec(2010)7 të Komitetit të Ministrave n 11 Maj 2010)

Më poshtë përshkruhet më me hollësi lidhja ndërmjet EDNJ dhe EQD.

Dekada më parë, Kombet e Bashkuara dhe agjencitë e specializuara të saj, njohën zyrtarisht edukimin e të drejtave të njeriut, d.m.th., të drejtën e qytetarëve për t'u informuar për të drejtat dhe liritë që përbëjnë përmbajtjen e traktateve të të drejtave të njeriut, të ratifikuara nga vendet e tyre. Qeveritë kanë përgjegjësi dhe japin llogari për zbatimin e standardeve të të drejtave të njeriut përmes ligjeve, politikave dhe praktikave. Ata raportojnë në mënyrë periodike për progresin e bërë në këtë drejtim. Organizatat mbikëqyrëse të tilla si grupet e të drejtave të njeriut ndihmojnë në regjistrimin e këtij progresi.

Është e qartë që qytetarët duhet të dinë dhe të vlerësojnë të drejtat e tyre dhe të respektojnë të drejtat e të tjerëve. Ne duhet të kuptojmë përgjegjësitë ligjore të qeverive tona në përmbushjen e të drejtave tona. Ne duhet të vlerësojmë përgjegjësitë etike të qytetarëve për të mbështetur dhe për të mbrojtur të drejtat e njeriut në jetën e përditshme. Njohuritë dhe prirja për të njohur dhe për të mbrojtur në mënyrë të përgjegjshme të drejtat tona dhe të të tjerëve fillon që në fëmijëri: në familjet tona, në shkollën tonë dhe në komunitetin tonë.

Agjencitë e Kombeve të Bashkuara, si Zyra e Komisionerit të Lartë të të Drejtave të Njeriut, UNESCO dhe UNICEF, së bashku me organizata të tjera ndërqeveritare, si Këshilli i Europës dhe agjenci kombëtare të të drejtave të njeriut, kanë propozuar, në mënyrë të veçantë, që shqyrtimi i temave të të drejtave të njeriut duhet të jetë i pranishëm në shkollë.

Edukimi i të drejtave të njeriut ka përmasën **normative dhe ligjore**. Përmasa ligjore përfshin njohjen e përmbajtjes së standardeve ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, ashtu si ato mishërohen në traktatet dhe paktet ndaj të cilave shtetet tona janë angazhuar. Këto standarde përfshijnë të drejtat civile dhe politike si dhe ato shoqërore, ekonomike dhe kulturore. Në vitet e fundit, në këtë kuadër, janë shtuar edhe të drejtat mjedisore dhe kolektive. Qasja që trajton aspektin ligjor të të drejtave pranon rëndësinë e mbikëqyrjes dhe të llogaridhënies për të siguruar që qeveritë mbështetin idenë dhe frymën e detyrimeve për të drejtat e njeriut.

Në të njëjtën kohë, EDNJ është një sipërmarrje **normative dhe kulturore**. Ai është një sistem vlerash që ndihmon për të reflektuar për shkallën në të cilën përvojat tona të përditshme përputhen me normat dhe vlerat e të drejtave të njeriut. Shkrirja e qasjes me bazë të drejtat e njeriut në shkollë do të trajtohet më poshtë në këtë vëllim.

Nga pikëpamja e të mësuarit në klasë, metodat ndërvepruese me në qendër nxënësit, zbatohen gjerësisht si në EDNJ, ashtu dhe në EQD. Pedagogjitë që vijojnë përfaqësojnë ato që mbështeten nga EDNJ:

- Qasja që vë në qendër përvojën dhe veprimin: përfshirja dhe nxitja e njohurive paraprake të nxënësit dhe zhvillimi i veprimtarive që bëjnë të mundur shfrytëzimin e përvojës dhe njohurive të tyre.
- Qasja problemore: sfida e njohurive paraprake të nxënësit.
- Qasja pjesëmarrëse: nxitja e përpjekjeve kolektive në qartësimin e koncepteve, analiza e temave dhe zhvillimi i veprimtarive.
- Qasja dialektike: kërkon nga nxënësit të krahasojnë njohuritë e tyre me ato nga burime të tjera.
- Qasja analitike: kërkon nga nxënësit të mendojnë për t'u dhënë përgjigje pyetjeve “pse” dhe “si”.

13. Autor: Felisa Tibbitts (2009) Burimi origjinal: tibbitts F. (20018), “Human Rights Education” in Bajaj M. (ed.), *Encyclopedia of Peace Education*, Information Age Publishing, Charlotte, NC

- Qasja shëruese: nxitja e të drejtave të njeriut në raport me veten dhe në marrëdhënie me të tjerët.
- Qasja e orientuar nga mendimi strategjik: nxënësit udhëzohen të vendosin synimet e tyre dhe të mendojnë për rrugët strategjike për arritjen e tyre.
- Qasja e orientuar nga objektivi dhe veprimi: u mundëson nxënësve të planifikojnë dhe të organizojnë veprimet në lidhje me këto objektiva ¹⁴

Edukimi i të drejtave të njeriut në kurrikulën e shumë vendeve ndërthuret me edukimin për qytetari demokratike dhe edukimin global, duke u mbështetur në konceptet e edukimit qytetar dhe duke i zbatuar ato në mënyrë më të përgjithshme dhe kritike. Njohuritë për konceptet dhe faktet kryesore, çështjet e prirjeve dhe të aftësive qytetare zbatohen në fusha të përgjegjësive shoqërore globale, të drejtësisë dhe të veprimit shoqëror.

Më tej, edukimi për të drejtat e njeriut kultivon përgjegjësinë sociale dhe nxit veprimin në radhët e nxënësve. EDNJ shkon përtej nxitjes së pjesëmarrjes si element i demokracisë përfaqësuese, duke i drejtuar këto veprime në të gjithë spektrin e të drejtave. Këto veprime mund të jenë të dobishme si mjet për të luftuar shtypjen dhe padrejtësinë.

Kuadri i gjerë normativ i EDNJ dhe spektri i gjerë i nxënësve të mundshëm kanë çuar në një larmi të madhe të rrugëve të zbatimit të EDNJ. Ndonëse EDNJ përcaktohet nga kuadri i përgjithshëm i standardeve ndërkombëtare (ndonjëherë rajonale), çështjet e veçanta dhe zbatimet e tyre varen nga konteksti lokal dhe kombëtar. Edukimi i të drejtave të njeriut në mjedise shkollore përshtatet me moshën e nxënësve dhe veçoritë e politikave arsimore kombëtare/lokale dhe të shkollave.

Temat dhe përmbajtja e të drejtave të njeriut në kurrikulën shkollore mund të marrë formën e temave kroskurrikulare të udhëzuara nga politika arsimore ose ato mund të integrohen në lëndët ekzistuese, si edukimi qytetar, historia, shkencat shoqërore dhe humane. EDNJ mund të jetë pjesë e programeve të arteve dhe të klubeve jashtëshkollore, si dhe e veprimtarive të veçanta që organizohen në mjediset e shkollës.

Karta e Edukimit për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut e Këshillit të Europës rekomandon që këto fusha arsimore të jenë të ndërlidhura dhe të mbështetin reciprokisht njëra-tjetrën. Ato ndryshojnë më shumë në fokus dhe në fushën e veprimit, sesa nga qëllimet dhe praktikat e tyre. Edukimi për qytetari demokratike fokusohet kryesisht në të drejtat dhe përgjegjësitë demokratike si dhe në pjesëmarrjen qytetare, në lidhje me sferat qytetare, politike, shoqërore, ekonomike, ligjore dhe kulturore të shoqërisë, ndërsa edukimi për të drejtat e njeriut përqendrohet më shumë në spektrin e gjerë të të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore në çdo aspekt të jetës së njerëzve.

Kur EQD dhe EDNJ ndodhen të pranishëm në mjediset shkollore, ata përforcojnë njëri-tjetrin në mënyrë të ndërsjellë.

Studimi për Edukimin Qytetar i Shoqatës Ndërkombëtare të Arsimit (IEA) i botuar në vitin 1999, ka përdorur të dhëna të mbledhura nga 88000 nxënës të moshës 14 vjeç nga 27 vende.¹⁵ Analiza u krye për të shqyrtuar ndryshimet që ekzistonin ndërmjet vendeve në fushën e njohurive që lidhen me të drejtat e njeriut, të krahasuara me ato të formave të tjera të njohurive qytetare, si dhe qëndrimet e nxënësve në lidhje me nxitjen dhe ushtrimin e të drejtave të njeriut.

Kjo analizë tregoi që përvojat e nxënësve në lidhje me demokracinë në shkollë dhe çështjet ndërkombëtare lidhen me njohuritë e tyre për të drejtat e njeriut. Faktorë të tillë, që mund të përmbliken në konceptin “demokraci në shkollë”, kanë rëndësi për qëndrimet e nxënësve të veçantë ndaj të drejtave të njeriut. Analiza e të dhënave të IEA vërteton që nxënësit, të cilët kanë marrë pjesë në ushtrimin e idealeve demokratike në klasë dhe shkollë, kanë më shumë të ngjarë të kenë qëndrime pozitive në zbatimin e të drejtave të njeriut. Po kështu, nxënësit që zotërojnë më shumë njohuri për të drejtat e njeriut interesohen më shumë për temat ndërkombëtare, mbështetin më shumë qytetarinë pjesëmarrëse dhe janë më të efektshëm politikisht.

Shkollat që mundësojnë EQD dhe EDNJ në kuadrin e njëra-tjetrës, po i aftësojnë nxënësit të jenë qytetarë të përgjegjshëm, që njohin dhe vlerësojnë të drejtat dhe liritë e tyre.

14. ARRC [Asia-Pacific Regional Resource Center for Human Rights Education] (2003), “What is Human Rights Education”, Paketa e Edukimit të të Drejtave të Njeriut, ARRC, Bangkok.

15. Torney-Purta J., Barber C. H. and Wilkenfeld B. (2008), “Si i kuptojnë, i mbështetin dhe i ushtrojnë të drejtat e njeriut adoleshentët e shekullit të njëzet e një”, *Journal of Social Issues*, 64: 1.

3. Kompetencat në EQD/EDNJ

3.1 “Unë dëshiroj që nxënësit e mi të jenë të aftë të...”

“Pasi ushtruar teknikën e prezantimit, unë do të dëshiroja që të gjithë nxënësit e mi të jenë të aftë t’i drejtohen klasës pa lexuar shënimet e tyre”.

“Pas gjashtë orë mësim, kushtuar bazave të kushtetutës, më e pakta që unë do të prisja nga nxënësit e mi është të jenë të aftë të shpjegojnë si funksionon sistemi ynë zgjedhor, cilat janë partitë që konkurrojnë aktualisht për qeverisje”.

“Para disa muajve, ne patem probleme me disa nxënës që nuk pranorin të dëgjonin njëri-tjetrin në diskutime dhe i ndërprisnin ata me të cilët nuk ishin dakord. Ne biseduam shumë për të drejtën e lirisë së shprehjes dhe kjo zbatohet vetëm nëse ne të gjithë i trajtojmë të tjerët me respekt. Deri në fund të vitit shkollor, unë shpresoj që pjesa më e madhe e nxënësve ta kenë kuptuar këtë dhe të dinë si të sillen gjatë diskutimeve”.

Këta shembuj tregojnë çfarë ka në mendje një mësues i EQD/EDNJ kur planifikon mësimin:

Ai përcakton objektivat. Ai vendos çfarë duhet të jenë në gjendje të bëjnë nxënësit dhe çfarë ata mund të arrijnë nëse përpiqen për këtë: ai vendos objektivat që dëshiron të arrihen nga nxënësit dhe, në vijim, merret me procesin e të mësuarit dhe me nevojat e të mësuarit të nxënësve të tij në pikën fillestare – vështirësitë dhe aftësitë e tyre, pikat e forta dhe të dobëta.

Kjo mënyrë të menduari nuk është e re për mësuesit, madje është një praktikë e zakonshme për ta. Pjesa më e madhe e mësuesve jo vetëm mendon për temën dhe lëndën –“Unë duhet të përfundoj shekullin e 19-të, përpara pushimeve” –por edhe për rezultatet që ata presin prej nxënësve të tyre.

Objektivat që përqendrohen te nxënësit dhe për çfarë ata duhet të aftësohen ka lidhje me kompetencat e nxënësit. Pas shkollimit, të gjithë nxënësve do t’u duhet të zgjidhin problemet e jetës pa pasur një mësues, një trajner ose një monitor pranë tyre. Modeli tradicional i mësimdhënies – ofrimi i një grupi solid njohurish, nuk i ndihmon shumë ata të bëhen të pavarur, besimplotë dhe kompetent në të gjitha përmasat e aftësive, vlerave dhe qëndrimeve.

Tri shembujt e mësipërm vënë në dukje ndryshimet që ekzistojnë në tri përmasat e zhvillimit të kompetencës:

- E para – vendosja e kontaktit pamor me audiencën dhe të folurit lirisht – këto aftësi nuk lidhen me një përmbajtje specifike, por ofrojnë mjetet që nxënësit i duhen gjatë gjithë jetës për të përdorur çdo njohuri ose informacion. Kjo ka të bëjë me trajnimin e aftësive “për” qytetari demokratike dhe për të drejtat e njeriut – për të aftësuar nxënësit të ushtrojnë të drejtat e njeriut dhe të marrin pjesë në demokraci.
- E dyta – njohja dhe të kuptuarit e bazave të sistemit zgjedhor, e fituesit të zgjedhjeve të fundit dhe që, për këtë arsye, formoi qeverinë aktuale – përbën një “kazu” për të mësuar “rreth” demokracisë dhe të drejtave të njeriut. Të rinjtë duhet të dinë cilat prej të drejtave të njeriut - për shembull, duke marrë pjesë në zgjedhje – janë integruar, si të drejta civile, në kushtetutën e vendit dhe cili është roli i votës së tyre në sistemin zgjedhor të vendit.
- Së fundi- shembulli i fundit tregon rëndësinë e vlerave dhe qëndrimeve. Demokracia mbështetet në një kulturë politike që formohet nga qëndrimet dhe vlerat e qytetarëve, në këtë rast, respekti i ndërsjellë dhe toleranca për pikëpamjet e kundërta me të tyret. Nxënësit duhet të kenë vullnetin të pranojnë që të drejtat e tyre për liri kërkojnë të merren parasysh edhe të drejtat e të tjerëve. Pra, liria bart përgjegjësi. Një kulturë e të drejtave të njeriut pasqyron fuqizimin e nxënësve dhe të mësuesve të tyre, por edhe të kuptuarit e faktit që respektimi i të drejtave të të tjerëve kërkon nga ne përgjegjësi të ndërsjellë. Vlerat mësohen përmes përvojës dhe modeleve bindëse – mësimi “përmes” demokracisë dhe të drejtave të njeriut.

3.2 Kompetencat – një përkufizim i përgjithshëm

Kompetencat lidhen me atë që një person është në gjendje të bëjë në tri aspekte që formojnë thelbin e identitetit të një personi:

- Çfarë një person di dhe kupton.
- Aftësitë që i japin mundësi një personi të përdorë njohuritë e tij.
- Vetëdija dhe vlerësimi i njohurive dhe aftësive që një person zotëron, që shoqërohen nga vullneti për t'i përdorur ato me vetbesim dhe përgjegjësi.

Aspekti i tretë është shumë i rëndësishëm. Jo vetëm mësuesi duhet jo vetëm të dijë çfarë nxënësi është i aftë të bëjë, por edhe nxënësit. Ata duhet të dinë çfarë zotërojnë në kutinë e veglave mendore dhe për çfarë detyrash ose problemesh mund të përdoren ato. Mbi të gjitha, ata kanë nevojë për vetbesim për të pranuar rrezikun e dështimit në procesin e të mësuarit gjatë gjithë jetës.

3.3 Si do t'i zbulojnë mësuesit kompetencat që zotërojnë nxënësit e tyre? Kompetenca dhe performanca

Kompetencat kanë të bëjnë me aftësitë dhe potencialin brenda nesh. Për këtë arsye ato janë të padukshme. Por, si do t'i zbulojnë mësuesit kompetencat që zotërojnë nxënësit e tyre?

Shembull. Noem Çomski, gjuhëtar, përshkroi kompetencën gjuhësore të banorëve vendas. Këta banorë, që flasin gjuhën amtare, krijojnë në mënyrë të përhershme dhe kuptojnë fjali të cilat nuk i kanë folur ose dëgjuar më parë. Ne nuk mund të shohim kompetencën gjuhësore, por ne e dallojmë performancën e banorëve të tillë. Ne duhet të marrim për të mirëqenë faktin që kompetenca për të komunikuar lirshëm është pjesë e qënësishme e saj.

Nuk ka kompetencë pa sjelljen e vëzhgueshme, por nuk ka asnjë veprim pa kompetenca. Mësuesi vlerëson zhvillimin e kompetencës së nxënësve të tij, duke gjykuar nga performanca e tyre – çfarë ata janë në gjendje të bëjnë. Të mësuarit që bazohet tek një detyrë e caktuar aftëson nxënësit të ushtrojnë kompetencat e tyre, ndërsa mësuesit i aftëson të vlerësojnë arritjet e të mësuarit të nxënësve dhe të identifikojnë nevojat për të ardhmen. Kjo zbatohet jo vetëm në EQD/EDNJ, por në të gjithë procesin e të mësuarit.

3.4 Një model i kompetencave të nxënësit në EQD/EDNJ

Ne vlerësojmë zhvillimin e kompetencës së një nxënësi përmes vëshgimit të arritjeve të tij. Kompetencat janë të padukshme dhe ne mund të hyjmë tek to përmes modeleve që na ndihmojnë të përcaktojmë objektivat e të mësuarit dhe na udhëheqin në procesin e vlerësimit të arritjeve të të nxënësve.

Në këtë botim të EQD/EDNJ ne kemi përshtatur modelin e mëposhtëm të kompetencave. Ai përputhet me parimet themelore të EQD/EDNJ – të mësuarit *përmes*, *rreth* dhe *për* demokraci dhe për të drejtat e njeriut.

Në kompetencat e nxënësit në fushën e EQD/EDNJ, bëjnë pjesë:

- Analiza dhe gjykimi politik
- Aftësitë (shih pjesën 3 të këtij vëllimi)
- Ndërmarrja e veprimeve dhe pjesëmarrja politike;
- Kompetencat personale dhe shoqërore.

3.4.1 Kompetenca e analizës dhe e gjykitimit politik

Qytetaria demokratike kërkon nga qytetarët të kuptojnë çështjet në diskutim, të cilat kërkojnë qytetarë të mirinformuar dhe të aftë të analizojnë problemet dhe linjat e argumentit dhe konfliktit. Kjo përbën përmasën njohëse të zhvillimit të kompetencës (të mësuarit rreth çështjeve politike).

Pa këtë nivel të të kuptuarit, një qytetar do të ishte pre e lehtë e demagogjive, e lobistëve, e populistëve dhe nuk do të ishte në gjendje të identifikonte dhe të negocionte për interesat e tij individuale ose të grupit në të cilin bën pjesë. Ne varemi nga media, për një pjesë të madhe të informacioneve tona. Kjo kërkon nga ne të jemi të aftë ta përdorim këtë informacion në mënyrë kritike.

Ndërmarrja e veprimeve në fushën e politikës, si në çdo fushë të jetës, bëhet e mundur vetëm nëse e dimë çfarë kërkojmë të arrijmë. Ne duhet të jemi të aftë të përcaktojmë interesat dhe objektivat tona, të harmonizojmë nevojat dhe dëshirat, vlerat dhe përjegjësitë. Procesi politik është një **proces vendimmarrjeje për të zgjidhur problemet dhe konfliktet**; Ne nuk mund të shmangim marrjen e vendimeve dhe ato nuk merren pa procesin paraprak të gjykimit.

Larmia, karakteri i ndërlikuar, dëndësia e problemeve të shoqërive të sotme priren të rëndojnë së tepërmi mbi aftësinë analitike dhe gjykimin e “qytetarit normal”. Personalizimi – besimi ose mobesimi ndaj drejtuesve politikë- është një ndër rrugët për ta thjeshtuar tablonë e ndërlikuar të botës dhe të problemeve të saj. Edukimi, jo vetëm në fushën e EQD/EDNJ, vlerësohet thelbësor për të aftësuar qytetarët të jenë gjithmonë të informuar për vendimet që ndikojnë jetën e tyre.

3.4.2 Aftësitë

Nxënësit kanë nevojë për instrumente mendore – aftësi dhe teknika- për të marrë dhe për të përdorur informacion dhe për të formuar idetë e tyre në mënyrë të pavaruar dhe sistematike. Këto instrumente aftësojnë nxënësit:

- të marrin informacion nga media, nga përvoja e drejtpërdrejtë dhe nga kërkimet- teknikat e përdorimit të medias së shkruar dhe elektronike, intervistat, kërkimi, reflektimi etj.;
- të përzgjedhin dhe të studiojnë informacionin (të mësuarit konstruktivist) – teknikat e planifikimit, menaxhimi i kohës, leximi, të menduarit, mbajtja e shënimeve etj.;
- të përcaktojnë, të paraqesin, të ndajnë dhe të argumentojnë pikëpamje e tyre – teknikat e krijimit të fletëve të punës, posterave, letrave, paraqitjes në Poëerpoint, leksionet, diskutimet, debati etj. (të mësuarit e përbashkët konstruktivist)
- të reflektojnë për rezultatet dhe proceset e të mësuarit dhe zbatimit.

Këto aftësi, në shkallë të madhe, janë të nevojshme jo vetëm për EQD/EDNJ, por dhe për shkollën në tërësi. Ato i përgatitin nxënësit për studime të përparuara akademike dhe për punë të kualifikuara. Trajnimet kroskurrikulare të këtyre aftësive, të cilat nuk lidhen domosdoshmërisht me një përmbajtje të caktuar, janë sa të nevojshme aq edhe të mundshme.

3.4.3 Ndërmarrja e veprimit

Trajnimi i aftësive të përgjithshme në fushën e EQD/EDNJ mbështet të mësuarit për demokraci dhe për të drejtat e njeriut. Megjithatë, kjo nuk është e mjaftueshme. EQD/EDNJ e sheh shkollën si një komunitet në të cilin nxënësit mësojnë si të marrin pjesë, praktikisht, në shoqëri dhe në politikë. Kompetencat që synohen të zhvillohen në shkollë përfshijnë:

- reflektimin për dëshirat dhe nevojat dhe qartësimin dhe nxitjen e interesave;
- votimin, marrjen pjesë në zgjedhje si votues dhe si kandidatë (përfaqësuesit e klasave);
- negocimin dhe vendimmarrjen;
- ndikimin në proceset e vendimmarrjes, përmes rritjes së vetëdijes, në grupet e interesit dhe në veprimin kolektiv;

ED/EDNJ në shkollë luan një rol vendimtar në sigurimin e shanseve të të mësuarit për nxënësit, për të dhënë kontributin e tyre në komunitet. Megjithatë, vlerësimi real i arritjeve dhe i zhvillimit të kompetencave të mësim-përme nuk mund të bëhet i plotë brenda shkollës. Ai mundësohet përtej mureve të shkollës, në shoqëri dhe gjatë tërë jetës. Por, edhe në këtë kohë, është e vështirë, në mos e pamundur, të lidhësh rezultatet e të mësuarit me mundësitë dhe kushtet e shkollës.

3.4.4 Kompetencat personale dhe shoqërore

Koncepti i kompetencës merr më shumë peshë se duhet kur shtrihet në përmasën e vlerave dhe qëndrimeve. Nga ana tjetër, janë arritjet e nxënësve, mënyra si ata sillen ajo që ka rëndësi. Edhe prirja për t'u sjellë në një mënyrë të caktuar mund të konsiderohet si kompetencë. Përmasa e zhvillimit të kompetencës përputhet me të mësuarit përmes demokracisë dhe të drejtave të njeriut. Ajo përfshin:

- vetëdijen dhe vetëvlerësimin;
- empatinë;

- respektin e ndërsjellë;
- vlerësimin e nevojës për kompromis;
- përgjegjësinë;
- vlerësimin e të drejtave të njeriut si një grup vlerash të përbashkëta kolektive për të mbështetur paqen, drejtësinë dhe kohezionin shoqëror.

3.5 Kompetencat e mësuesit në EQD/EDNJ

Në fushën e EQD/EDNJ, mësuesit duhet të zotërojnë disa kompetenca të veçanta për t'u mundësuar nxënësve shanse të përshtatshme të mësuari. "Kutia" e instrumenteve për mësuesit përfshin një mjet për të mbështetur mësuesit në përcaktimin e objektivave në bazë kompetencash në fushën e EQD/EDNJ, në përputhje me ato çfarë janë parashtruar deri tani. Për më tepër informacion, konsultohuni me botimin e Këshillit të Europës "Si mund të mbështesin mësuesit edukimin për qytetari dhe të drejtat e njeriut: një kuadër për zhvillimin e kompetencave (Strasbourg 2009)

4. “Ne rikrijomë botën në mendjet tona”: të mësuarit konstruktivist në EQD/EDNJ¹⁶

Kur lexojmë një histori, në mendjen tonë e kthejmë atë në diçka të ngjashme me një film. Ne shtojmë hollësi të tjera dhe skena të cilat autori i nënkupton ose i lë jashtë. Ne mund edhe të përfytyrojmë fytyrat e personazheve. Disa romane i ngulisin aq shumë këto në përfytyrimet tona, sa ndonjëherë pësojmë zhgënjim kur shohim të njëjtën ngjarje në një film të vërtetë. Imagjinata jonë ka krijuar një “film” tjetër, shumë më të mirë dhe të veçantë, siç është edhe mendja e çdo lexuesi.

Ky është një shembull i aftësisë sonë “për të rikrijuar botën në mendjet tona”. Bota në të cilën jetojmë, në një farë mënyre, është bota si ne e perceptojmë: ajo përbëhet nga konceptet dhe gjykimet që ne kemi krijuar për të. Si nxënës, ne përpiqemi të kuptojmë atë që lexojmë ose dëgjojmë. Një studiues i trurit e karakterizon trurin e njeriut si një “makinë që kërkon kuptim”. Gjërat që nuk kanë kuptim duhet të veçohen. Nëse mungon informacioni, ne duhet ta gjejmë atë ose ta plotësojmë, duke e hamendësuar vetë.¹⁷

Me pak përvojë, mësuesi vë re se gjatë leksionit, çdo nxënës merr dhe kujton një mesazh të ndryshëm. Disa nxënës do ta kujtojnë këtë informacion edhe kur të jenë të rritur, sepse ajo mund të jetë lidhur ngushtë me interesat e tyre. Të tjerë mund ta harrojnë atë që ditën tjetër, sepse nuk lidhet me strukturën e tyre të njohurive dhe të vlerave. Pikëpamja konstruktiviste, interesohet për atë që ndodh në mendjen e nxënësit.

Konstruktivizmi e koncepton të mësuarit si një proces shumë të individualizuar:

- Nxënësit ndërtojnë, ndryshojnë ose krijojnë strukturat e të kuptuarit. Informacioni i ri lidhet me njohuritë paraprake të tyre.
- Nxënësit vijjnë në një orë EQD/EDNJ me përvojat dhe biografitë e tyre vetjake.
- Gjinia, klasa, moshë, prejardhja etnike ose besimet fetare dhe identitetet e tjera mund të ndikojnë në qëndrimin e nxënësit.
- Ne zotërojmë forma të ndryshme inteligjence që shkon përtej të kuptuarit të thjeshtë të të qenit nxënës i mirë në matematikë ose në gjuhë.¹⁸
- Nuk ka standarde absolute për qëndrimet personale ose politike.

Të mësuarit konstruktivist mund të ndahet në tri nënkategori dhe mësuesi luan rol të rëndësishëm në mbështetjen e tyre.

4.1 Nxënësit “ndërtojnë” kuptimin – ata zbulojnë dhe krijojnë diçka të re

Mësuesit mund të mbështesin nxënësit e tyre, përveç të tjerave:

- duke krijuar shanse të mësuarit;
- duke caktuar detyra sfiduese;
- duke mundësuar mësimin përmes medias dhe leksioneve që përfaqësojnë objektet e të mësuarit;
- duke nxitur dhe duke mbështetur vetvlerësimin e nxënësit.

16. Për trajtim më të plotë të kësaj teme shiko Vëllimin IV në këtë seri botimesh.

17. Shiko Gollob R. dhe Krapf P. (eds) (2008), EQD/EDNJ Volume III, Njësia 1, *Stereotipat dhe paragjykimet. Çfarë është identiteti? Si i shoh të tjerët, si të tjerët më shohin mua?* Strasbourg, pp. 19-38.

18. Shiko veprën e Hoëard Gardner për inteligjencat e shumëfishta.

4.2 Nxënësit “rindërtojnë” ata çfarë kanë mësuar – ata e zbatojnë dhe e verifikojnë atë

Të gjithë ne, në përgjithësi, jemi autorë të zbatimeve të tilla, por në shkollë, mësuesi i mundëson ato:

- duke krijuar shanse për shkëmbim, paraqitje dhe diskutim të ideve;
- përmes testimit dhe vlerësimit;
- përmes punës për portofolit;
- përmes detyrave sfiduese, për shembull, përmes projekteve.

4.3 Nxënësit analizojnë ose kritikojnë rezultatet e tyre dhe të të tjerëve

Pa rishikimin dhe testimin kritik çdo përpjekje do të ishte e padobishme për shoqërinë dhe për vetë nxënësin. Që këtë buron, në një farë mënyre, dimensionin shoqëror të mësuarit.

5. Etika profesionale e mësuesit të EQD/EDNJ: tre parime

Në një orë mësimi të EQD/EDNJ, nxënësit mund të vijnë me mendimet e tyre, të ndryshme nga ato të mësuesit. Zakonisht, kjo është problem për mësuesit. Mësuesit e EQD/EDNJ duhet të bëjnë kujdes të mos i detyrojnë nxënësit të përqafojnë pikëpamjet ose vlerat e mësuesit. Shkollat janë institucione publike dhe prindërit e shoqëria presin prej mësuesve të mos abuzojnë e të indoktrinojnë fëmijët me pushtetin e tyre.

Etika profesionale e mësuesve të EQD/EDNJ është e rëndësishme për suksesin dhe për vetë rëndësinë e EQD/EDNJ si pjesë e kurrikulës shkollore. Ajo mund të përmbledhet në tri parime që burojnë nga një debat i zhvilluar për këtë çështje në Gjermaninë e viteve 70'.¹⁹

5.1 Parimi i mos-indoktrinimit

Mësuesi, në asnjë mënyrë, nuk duhet të përpiqet të indoktrinojë nxënësit e tij për të pranuar një ide të dëshiruar, për shembull, nga pikëpamja e korrektësisë politike. Për këtë arsye, mësuesi nuk duhet t'u kërkojë nxënësve të heshtin ose të mbysë fjalën e tyre në emër të pushtetit më të lartë. Në të kundërt, nxënësit duhet të gjykojnë lirisht pa ndërhyrje ose pengesa. Çdo përpjekje nga mësuesi për të indoktrinar nxënësit nuk përputhet me EQD/EDNJ dhe objektivit e edukimit të qytetarëve të aftë dhe me vullnetin për të marrë pjesë në një shoqëri të hapur dhe demokraci të lirë, pluraliste.

5.1.1 Zbatimet praktike

Mësuesi duhet të drejtojë diskutimet gjatë veprimtarisë së EQD/EDNJ, por nuk duhet të marrë pjesë në to. Nga ana tjetër, nëse nxënësit kërkojnë pikëpamjen e mësuesit në lidhje me çështjen në diskutim, ne këshillojmë që mësuesi ta shprehë atë. Nxënësit e dinë se mësuesi ka qëndrimin e tij politik, si çdo qytetar tjetër dhe, shpesh herë, ata janë të interesuar ta dëgjojnë atë. Atëherë, mësuesi duhet të bëjë të qartë se ai ose ajo nuk po shprehen në rolin e një profesionisti, por të një qytetari. Në fakt, nxënësi mund ta gjykojë si të çuditshëm qëndrimin neutral nga pikëpamja politike e një mësuesi të EQD/EDNJ, në një kohë që nxënësve u kërkohet ta shprehin atë vazhdimisht.

Një mësues i përkushtuar ndaj të drejtave të njeriut mund të vuajë nëse një nxënës shpreh prirjen e tij ndaj racizmit, nacionalizmit ose të ndonjë lloj fundamentalizmi. Mësuesi duhet të shmangë përdorimin e pushtetit më të lartë ndaj nxënësit, por të përpiqet të kuptojnë përse një i ri ka përqaftuar një linjë të tillë mendimi dhe të gjejë rrugët për të sfiduar nxënësit për të menduar ndryshe.

5.2 Parimi i diskutimit kundërshtues

Cilado qoftë çështja kundërshtuese në fushën e shkencës ose politikës, ajo duhet të paraqitet si e tillë edhe në fushën e EQD/EDNJ. Ky parim lidhet ngushtë me atë të mos-indoktrinimit: nëse fshihen pikëpamjet e ndryshme dhe shpërfillen alternativat, vetë EQD/EDNJ vihet në rrugën e indoktrinimit. Klasat e EQD/EDNJ duhet të lejojnë vështirësitë, kundërshtitë, madje edhe kontradiktat. Për shembull, edhe pse të drejtat e njeriut janë universale, të drejtat individuale mund të hyjnë në konflikt me njëra-tjetrën.

Në një shoqëri pluraliste, mosmarrëveshjet, vlerat ndryshe dhe interesat konkurruese janë rregull dhe jo përjashtim. Në demokraci, debati dhe diskutimi janë mjete për zgjidhjen e problemeve dhe të konflikteve. Marrëveshjet dhe një shkallë e caktuar harmonie e arritur përmes kompromisit është rezultat i negociimit. Harmonia e arritur me anën e detyrimit, pa diskutime të hapura të çon në shtypje.

5.2.1 Zbatime praktike

Në EQD/EDNJ, mësuesi duhet të paraqesë të paktën dy pikëpamje në lidhje me çështjen në diskutim, ashtu sikurse edhe baraspeshën e duhur në trajtimin e saj.

---

19. Shih "Der Beutelsbacher Konsens" (www.lpb-bw.de).

Në diskutimet gjatë seancave plenare, mësuesi duhet të mirëpresë pikëpamjet e ndryshme të nxënësve. Nëse një pikëpamje shprehet nga një pakicë ose edhe vetëm nga një nxënës, mësuesi duhet ta pranojë atë edhe për hir të argumenteve të nevojshme, duke shprehur qartë rolin e tij të veçantë dhe jo mendimin e tij vetjak. Mësuesi duhet të bëjë kujdes që të përshtasë pushtetin e tij të argumenteve me atë të nxënësve.

5.3 Fuqizimi i nxënësve për të mbrojtur interesat tyre

Nxënësit duhet të jenë të aftë të analizojnë një situatë politike dhe të dallojnë interesat e tyre për të gjetur rrugët dhe mjetet për të kthyer situatën në interes të tyre. Ky objektivi kërkon që nxënësit të pajisen me aftësi dhe kompetenca për të ndër marrë veprime. Kjo mund të arrihet vetëm nëse merren parasysh edhe dy parime të tjera, ai i mos indoktrinimit dhe ai i diskutimit kundërshtues. Ky parim nuk duhet të shihet si nxitës i egoizmit dhe i heqjes dorë nga përgjegjësia. Çdo komunitet mbështetet në këto vlera, por e rëndësishme këtu është që mësuesi të mos pengojë nxënësit të ngrenë lart dhe të mbrojnë interesat e tyre, duke u kujtuar atyre vazhdimisht vetëm detyrat dhe përgjegjësitë.

5.3.1 Zbatim praktike

Shkolla është një shoqëri në miniaturë, ku nxënësit mësojnë si të marrin pjesë në të. Kjo mund të bëhet në disa mënyra. Mësuesi u jep nxënësve mundësinë të zgjedhin temat që u interesojnë dhe të marrin pjesë në planifikimin e mësimit, në veprimtari të tilla si qeverisja demokratike e shkollës (të mësuarit përmes demokracisë dhe të drejtave të njeriut) si dhe në veprime konkrete.

Të mësuarit në bazë detyre dhe problemi ndihmon në zhvillimin e aftësive të nxënësve për gjykime dhe vendimmarrje të pavarura.

6 Konceptet themelore në EQD/EDNJ

6.1 Përse kemi nevojë për koncepte themelore në EQD/EDNJ ?

EQD/EDNJ është një proces i të mësuarit konstruktivist.²⁰ Nxënësi krijon ose ndërton kuptimin duke lidhur konceptet konkrete dhe abstrakte. Të menduarit abstrakt bazohet në koncepte. Ne mund të shkëmbejmë ide, të diskutojmë, të debatojmë e të gjykojmë vetëm nëse përdorim koncepte për përmbajtjen e të cilave ndajmë të njëjtin kuptim.

Për këtë arsye, konceptet janë të domosdoshme, si për të mësuarit konstruktivist, ashtu dhe për vendimmarrjet politike. Cilat janë konceptet që duhet të zgjedhim? Ne jetojmë në një shoqëri pluraliste. Kjo do të thotë që individët dhe grupet mbështetin interesa dhe vlera të ndryshme. Për më tepër, edhe filozofia dhe shkencat sociale përdorin metoda të ndryshme, deri edhe të kundërta me njëra-tjetrën. Për këtë arsye, është e pamundur që të përzgjedhësh një grup konceptesh kryesore vetëm nga një burim. Në të mësuarit konstruktivist, zhvillimi i kompetencave e bën përdorimin e koncepteve të domosdoshëm dhe, për këtë arsye, edukimi për qytetari është ende në kërkim të modeleve konceptuale. Modeli i ofruar në këtë botim është njëri prej tyre.

Ne kemi zgjedhur grupin prej nëntë konceptesh, sepse ata përfshijnë si përvojat e nxënësve në një shoqëri në miniaturë, ashtu edhe komunitetin politik si një të tërë:

- identiteti;
- diversiteti dhe pluralizmi;
- përgjegjësia;
- konflikti;
- rregullat dhe ligji;
- qeverisja dhe politikat;
- barazia;
- liria;
- media.

Konceptet themelore krijojnë një kurrikul që zhvillohet në formë spirale, ndërkohë që volumet e zhvendosin fokusin nga komuniteti i shkollës (niveli fillor, vëllimi II) te komuniteti politik (niveli i arsimit të mesëm, vëllimi IV), me vëllimin III që i përfshin të dyja aspektet (shih pjesa I, Njësia 4 në këtë vëllim). Konceptet “demokraci” dhe “të drejtat e njeriut”, si konceptet themelore të EQD/EDNJ, përshkojnë të nëntë konceptet e renditura më sipër e që trajtohen në njësi të veçanta të këtij vëllimi. Të gjithë konceptet kryesorë mund dhe duhet të lidhen me koncepte dhe kategori të tjera, në varësi të moshës së nxënësit dhe lëndës. Të tre vëllimet përfshijnë nëntë njësi model, të përbërë nga katër mësimet secili, të cilët trajtojnë të njëjtin grup konceptesh themelore. Në këto vëllime, tregohen mënyra të ndryshme të përshtatjes së të njëjtit koncept me nivelin e të kuptuarit të nxënësit dhe të moshës së tij. Këto vëllime, në koherencë vertikale, ndërtohen në bazë të procesit të të mësuarit konstruktivist dhe, kur është e mundur, mbështeteten nga një koncept i veçantë. Në të njëjtën kohë, konceptet themelore ndërlidhen edhe në plan horizontal, në formën e një rrjete. Një tregues i përgjithëm i lidhjeve të mundshme të koncepteve ka të bëjë me lidhjet me dimensionin politik të cilit ato i referohen.²¹

6.2 Thelbi i koncepteve themelore

Kjo pjesë përshkruan shkurtimisht thelbin e nëntë koncepteve kryesore në këtë botim në fushën e EQD/EDNJ, dhe trajton rëndësinë e tyre për këtë edukim në nivelin e shkollës dhe të komunitetit politik.

20. Shih Njësia 3 për të mësuarit konstruktivist në Pjesën 1 të këtij vëllimi.

21. Për më shumë informacion për tri dimensionet kryesore të politikës, shih Fletë pune në këtë vëllim. (si mund të trajtoj politikat në orën e EQD/EDNJ?)

6.2.1 Identiteti

Të drejtat e njeriut, si të drejta natyrore, përqendrohen tek individit. Të gjitha qëniet njerëzore janë të pajisura me dinjitetin njerëzor dhe me të drejtën për të jetuar në liri dhe për t'i gëzuar të drejtat të lirë nga diskriminimet. Shteti duhet t'i shërbejë individit dhe jo e kundërta. Liria personale i jep individit të drejtën për të zhvilluar lirisht personalitetin e tij, duke përfshirë këtu edhe zgjedhjet për gjërat kryesore të jetës si vlerat, partnerët, profesionet, fëmijët etj. Në shoqëritë moderne, kjo liri është një sfidë, ashtu sikurse është e tillë edhe dobësimi i lidhjeve dhe i traditave (familja, feja etj.). Kjo kërkon nga njeriu të bëjë zgjedhje të rëndësishme, të cilat ndikojnë tek njera-tjetra në mënyrë të ndërsjellë, duke modeluar identitetet tona. Kjo kërkon që ne të marrim përsipër përgjegjësi për zgjedhjet që bëjmë. Që në shkollë, nxënësit shkëmbejnë me njëri-tjetrin përvojat e tyre dhe punojnë së bashku për zgjedhjet që të gjithë duhet të bëjnë në jetë, si në fushën e arsimimit, ashtu edhe në atë të karrierës. Koncepti i identitetit lidhet ngushtë me diversitetin dhe pluralizmin, lirinë, barazinë dhe përgjegjësinë.

6.2.2 Diversiteti dhe pluralizmi

Shoqëritë moderne janë shoqëri pluraliste. Individët, duke ushtruar të drejtat njerëzore të lirisë, do të prodhojnë pluralizëm – një larmi identitetesh të veçanta me zgjedhje të ndryshme jetësore, përparësish dhe interesash, të kufizuara ose të mbështetura, sipas rastit, nga burime materiale – të ardhura ose pronë. Diversiteti përfshin larminë e bazuar në gjini, origjinë etnike, klasë, moshë, rajon, besim fetar dhe vlera. Shoqëritë pluraliste vendosin përpara njeriut një sfidë të tillë: Cilat janë vlerat që mund të pranojnë anëtarët e një shoqërie? Stabiliteti i komuniteteve që bazohen në të drejtat e njeriut varet nga kushtet që mund të sigurojë një shoqëri demokratike (dilema ndërmjet lirisë dhe stabilitetit). Kjo vlen edhe për shkollat, ku nxënësit duhet të mësojnë të kuptojnë dhe të trajtojnë diversitetin dhe pluralizmin si një sfidë. Ky stabilitet duhet të arrihet dhe kjo kërkon trajtimin e harmonizuar të problemeve dhe risqeve me shanset. Koncepti i diversitetit dhe i pluralizmit lidhet ngushtë me qeverisjen dhe politikën, lirinë, konfliktin dhe përgjegjësinë.

6.2.3 Përgjegjësia

Liria duhet të gëzohet nga të gjithë dhe, për këtë arsye, të gjithë duhet të pranojnë edhe kufizimet e saj. Kjo fillon, për shembull, me respektimin e kohës së njëjtë të ligjërimit dhe vëmendjen që duhet t'i kushtohet çdo nxënësi në klasë. Në shoqëritë që bazohen në tregtinë dhe konkurrencën e lirë, shpërndarja e pabarabartë e të ardhurave dhe e mirëqënies të çon në shpërndarje të pabarabartë të shanseve për të ushtruar lirinë. Në demokraci, parimi i sundimit të shumicës duhet të baraspeshohet me mbrojtjen e interesit të pakicave, me qëllim që të sigurohet kohezioni shoqëror.

Të vendosësh baraspeshën ndërmjet lirisë dhe barazisë në shoqëri nuk është e lehtë, madje është shumë e vështirë. Një mënyrë për t'i harmonizuar ato është përmes përgjegjësisë personale, tjetra është përmes vendimmarrjeve politike detyruese. Të dyja mënyrat janë të domosdoshme dhe plotësojnë njëra-tjetrën. Ligjet nuk mund të kujdesen për çdo rastësi të jetës së përditshme dhe nuk do të ishte as e mundëshme dhe as e dëshirueshme që jetët tona të mbikëqyreshin dhe të kontrolloheshin nga shteti. Një komunitet i bazuar në të drejtat e njeriut mbështetet në vullnetin dhe aftësinë për të marrë përsipër përgjegjësinë për sjelljet tona dhe nevojat e të tjerëve.

Përgjegjësia lidhet ngushtë me lirinë, barazinë, identitetin, rregullat, ligjet dhe konfliktet.

6.2.4 Konflikti

Larmia e opinionëve, konkurrenca e nevojave, interesave dhe konflikteve janë pjesë e jetës njerëzore dhe veçanërisht e shoqërive pluraliste. Shumë njerëz e konsiderojnë konfliktin të dëmshëm, që pengon harmoninë dhe, për këtë arsye, duhet të shmanget. Megjithatë, konflikti, në vetvete, nuk është i dëmshëm. Të tilla janë disa nga mënyrat me të cilat ai trajtohet dhe zgjidhet. Në EQD/EDNJ nxënësit duhet të mësojnë që, në kuadrin e rregullave procedurale, të mbështetura nga një kulturë politike e respektit të ndërsjellë, ekziston hapësirë e mjaftueshme për kundërshtime dhe argumente. Individët dhe grupet mundet dhe në të vërtetë, duhet të shprehin interesat e tyre për të siguruar që ato do të merren parasysh. Në diskutimet dhe negociatat, të gjitha palët duhet të jenë të përgatitura për negociata e kompromise. Pa qëndrimet dialektike dhe konstruktive ndaj interesave vetjake asnjë kompromis nuk do të ishte i mundshëm.

Në parim, çdo konflikt në lidhje me shpërndarjen e burimeve që mund të kthehet në një shumë ose numër konkret, mund të zgjidhet me anë të një kompromisi. Nga ana tjetër, konfliktet që lidhen me ideologjinë, vlerat ose origjinën etnike, është vështirë të zgjidhen me kompromis. Kultura e zgjidhjes paqësore të konfliktit, e bazuar në respektin e ndërsjellë është e domosdoshme për qytetarinë demokratike. Konfliktet krijohen në shkollë si në çdo vend tjetër pune ose komuniteti, duke u dhënë nxënësve mundësinë të mësojnë t'i pranojnë ata pa frikë dhe t'i zgjidhin në rrugë paqësore. Konflikti lidhet ngushtë me diversitetin dhe pluralizmin, qeverisjen dhe politikën, rregullat, ligjet dhe përgjegjësinë.

6.2.5 Rregullat dhe ligjet

Ligjet sigurojnë kuadrin institucional për komunitetet demokratike që bazohen në të drejtat e njeriut. Në parim, nga të gjithë pritet zbatimi i ligjit, sepse ai është miratuar me shumicë votash. Zakonisht, kjo nënkupton votën parlamentare, e cila i takon shumicës në zgjedhjet e përgjithshme, por mund të jetë edhe rezultat i një referendumi. Ligjet janë bërë për të pasqyruar dhe për të mbrojtur të drejtat e njeriut dhe shoqërohen me një sërë procedurash për zgjidhjen e konflikteve dhe për proceset e vendimmarrjeve politike. Rregullat shërbejnë për të njëjtat qëllime, por ato krijohen nga organizma të tjerë dhe mund të jenë të shkruara ose të pashkruara.

Nga ne pritet të zbatojmë ligjin. Por çfarë ndodh nëse ne mendojmë që ligji është i padrejtë? Ekzistojnë shumë raste të reformave sociale dhe ligjore që kanë pasur si shkëndijë mosbindjen civile: qytetarët, me vullnetin e tyre të lirë, nuk i binden ligjit për të cilin mendojnë se është i padrejtë ose përbën shkelje e të drejtave të njeriut, dhe kërkojnë përmirësim të tij.

Nxënësit duhet të kuptojnë dhe të vlerësojnë dialektikën ndërmjet lirive, mbrojtjes së tyre dhe kufizimeve përmes kuadrit ligjor. Nëse mungon kuadri ligjor, liria do të kthehej në anarki, e kjo e fundit në dhunë. Në të mësuarit në bazë detyre, nxënësit e zbatojnë këtë parim në shkollë. Vendosija e detyrave, e kohës dhe rregullave për këtë lloj të mësuarit nuk e pengon krijueshmërinë e nxënësve por, në të kundërtën, i fut ata në hapësirën e madhe të lirisë dhe të krijimit. Nxënësit mund të marrin pjesë edhe në reformimin e ligjeve të shkollës që nuk pasqyrojnë vlerat demokratike ose ato të të drejtave të njeriut.

Rregullat dhe ligjet lidhen ngushtë me konfliktet, lirinë dhe barazinë

6.2.6 Qeverisja dhe politika

Në EQD/EDNJ, konceptet kryesore të politikës fokusohen në aspektet e politikës si një proces i zgjidhjes së konflikteve dhe problemeve. Qeverisja lidhet me aspektet institucionale të politikës, domethënë me vendimmarrjen politike në kuadrin e institucional. Qeverisja demokratike e shkollës u jep nxënësve mundësinë të mësojnë si të ndikojnë dhe si të marrin pjesë në proceset vendimmarrëse që menaxhojnë një komunitet dhe përcaktojnë objektivat e tij. Modeli i ciklit politik mund të zbatohet në proceset e vendimmarrjes, si në nivelin e komunitetit të shkollës ashtu edhe në atë të komunitetit politik si një i tërë (niveli koombëtar ose rajonal). Media luan rol vendimtar në kontrollin e vendimmarrësve në fushën politikës dhe të përcaktimit të programeve politike. Ky model zbatohet edhe në shkollë, siç e dëshmojnë njësitet mësimore për medien në vëllimet 2-5.

Si një çift konceptesh, qeverisja dhe politikat kanë të bëjnë me mjediset e ndryshme të vendimmarrjeve politike. Qeverisja vë theksin në dimensionin institucional dhe hierarkinë, kurse politika përfshin dimensionin informal – dimension më i gjerë por, pa ose me më pak rregulla. Ana informale, plotësuese e politikës është e rëndësishme për vetë efektshmërinë e sistemi institucional. Si në shkollë ashtu edhe në politikë, institucionet nuk mund të merren me të gjitha problemet dhe çështjet. Për këtë arsye, ato varen nga qytetarët, prej të cilëve kërkohet të zgjidhin vetë mosmarrëveshjet dhe konfliktet ndërpersonale. Qeverisja dhe politika lidhen ngushtë me konfliktin, rregullat dhe ligjet, përgjegjësinë dhe medien.

6.2.7 Barazia dhe liria

Këto koncepte themelorë, këtu, trajtohen së bashku për dy arsye:

Së pari, dinjiteti njerëzor përbën vlerën qendrore të të drejtave të njeriut. Këto dy parime bazë të drejtësisë që përbëjnë thelbin e dinjitetit njerëzor nga pikëpamja ligjore janë barazia (mosdiskriminimi) dhe liria (që përjetohet përmes të drejtave civile dhe politike). Dinjiteti i një personi kërcënohet nga diskriminimi dhe burgosja. Dy gjeneratat e para të të drejtave të njeriut fokusohen në të drejtat e lirisë dhe të barazisë së shpërndarjes dhe shanseve.

Së dyti, ndërmjet lirisë dhe barazisë ekzistojnë kundërshti. Për shembull, liria e shprehjes nënkupton që një nxënësi duhet t'i jepet mundësia të shprehë opinionin e tij në klasë, ashtu si ai e mendon atë. Nga ana tjetër, barazia e shanseve për të gjithë nxënësit kërkon që koha që i takon secilit për t'u shprehur të jetë e barabartë, për shembull, një ose dy minuta. Kjo do të thotë që liria individuale e shprehjes duhet të kufizohet, madje rreptësisht, për t'i garantuar çdo nxënësi shansin të marrë pjesë në debat. Shkalla në të cilën një nxënës i veçantë e "vuan" këtë kufizim varet nga aftësia e tij për të paraqitur shkurt dhe qartë pikëpamjen e tij. Për këtë arsye, në fushën e EQD/EDNJ, nxënësit duhet të zhvillojnë kompetencën për të vendosur një raport të drejtë e të barazpeshuar ndërmjet lirisë së shprehjes dhe barazisë së shanseve. Këto kompetenca përfshijnë aftësitë gjuhësore, të kuptuarit e çështjeve në diskutim dhe vlerësimin e rregullave që garantojnë barazpeshën ndërmjet lirisë dhe barazisë.

Nxënësit duhet të mësojnë të ushtrojnë të drejtat e lirisë, për shembull, lirinë e mendimit, të shprehjes dhe të informimit. Ata duhet të mësojnë të sfidojnë diskriminimin, si në emrin e tyre ashtu edhe në emër të të tjerëve. Mësuesit duhet të jenë të vetëdijshëm për kushtet dhe shanset e pabarabarta të të mësuarit të rrënjosura në diferencat, për shembull, në të ardhura dhe në nivelin e arsimimit të prindërve, ose në prejardhjen dhe origjinën e tyre kulturore dhe etnike. Shkolla dhe shoqëria nuk mund të arrijnë shpërndarjen e barabartë, por ato mund të garantojnë kushte fillestare të barabarta për të gjithë nxënësit. Në shkollë, kjo kërkon nga mësuesit të marrin parasysh nevojat e veçanta të të mësuarit të çdo nxënësi. Barazi do të thotë të mos trajtosh çdo individ në të njëjtën mënyrë, por në mënyrën që i shërben nevojave individuale të secilit. Kjo nënkupton atë që mësimdhënia përmes të drejtave të njeriut përmbledh në praktikë.

Ashtu si në demokraci, liria dhe barazia lidhen ngushtë me të gjithë konceptet. Asnjë aspekt i EQD nuk mund të kuptohet i shkëputur nga trajtimi i çështjeve që lidhen me lirinë dhe barazinë, të cilat përbëjnë thelbin e dinjitetit njerëzor dhe, njëherazi, edhe kundërshtitë ndërmjet tyre.

6.2.8 Media

Ky koncept lidhet me faktin që në shoqërinë moderne ne jetojmë në një kulturë mediatike. Media është e domosdoshme në ushtrimin e të drejtave të njeriut, duke përfshirë lirinë e shprehjes, shkëmbimin e informacionit, të drejtën për informim dhe sigurimin e saj, pjesëmarrjen politike, kontrollin ndaj qeverisjes dhe procesit të vendimmarrjes politike dhe programit politik. Sa më komplekse bëhen shoqëritë tona dhe strukturat e ndërvarësisë globale, sa më shumë të kemi nevojë për mbështetje dhe drejtim për të kuptuar sfidat dhe çështjet e të sotmes dhe të ardhmes, aq më shumë ne mbështetemi te media. Media vendos para nesh shumë sfida, duke hapur para nesh shanse dhe mjete komunikimi dhe pjesëmarrjeje, por edhe për manipulim dhe krim

Media është një ndërmarrje tregtare dhe "tregimi dhe shitja" priret të jetë e tillë. Media transformon informacionin që transmeton. Nxënësit duhet të fitojnë kompetencën të përdorin mjetet e medias (si të ndërtojnë një mesazh) dhe të analizojnë e kuptojnë mesazhet e transmetuara prej saj. Media luan rol të rëndësishëm edhe në komunitetin e shkollës. Nxënësi mund të jenë më të vetëdijshëm për faktin që media bën pjesë në jetën e tyre, se sa brezi i prindërve të tyre. Për këtë arsye, ka të rinj që kanë më shumë përvojë se prindrit dhe mësuesit e tyre në përdorimin e medias. Në EQD/EDNJ, kompetenca që lidhet me medien është kyç për pjesëmarrjen dhe zhvillimin e kompetencave në shumë fusha të tjera.

Koncepti i medias lidhet ngushtë me qeverisjen dhe politikën, identitetin, lirinë dhe përgjegjësinë.

7 Metoda bart mesazhin: të mësuarit e bazuar te detyra në EQD/EDNJ

7.1 Kufizimet e edukimit tradicional të qytetarisë

Në mësimdhënien tradicionale që bazohet te përmbajtja, edukimi qytetar përqendrohet tek faktet dhe informacioni rreth kuadrit institucional të vendit. Përmbajtja ka qenë pak a shumë “pa kohë” dhe mund të mësohet dhe të testohet sistematikisht. Nga këndvështrimi i nxënësit, ka pak ndryshim ndërmjet të mësuarit përmendësh të fakteve rreth parlamentit ose rreth specieve të ndryshme të peshqëve të ujëra të ëmbla për qëllimet e një testi të sotëm, por të harruara nesër. Një qasje e tillë nuk ofron vlera të shtuara për edukimin e qytetarëve në komunitete demokratike, të bazuara në të drejtat e njeriut.

7.2 Të mësuarit *përmes* dhe *për* demokraci dhe për të drejtat e njeriut kërkon të mësuar aktiv

Në fushën e EQD/EDNJ, informacioni për sistemin politik të vendit ka një qëllim: ai mundëson aftësimin e nxënësit të marrë pjesë në të (të mësuarit “*për*” demokraci dhe të drejtat e njeriut). Megjithatë, pjesëmarrja politike këkon trajnim dhe përvojë. Për këtë arsye, në fushën e EQD/EDNJ, metoda duhet të bartë edhe mesazhin. Të mësuarit “*rreth*” demokracisë dhe të drejtave të njeriut ka nevojë të mbështetet nga mënyra si nxënësit mësojnë- të mësuarit “*përmes*” demokracisë dhe të drejtave të njeriut. Nxënësit kanë nevojë për mjedise të nxëni që mbështetin të mësuarit ndërveprues, konstruktivist si dhe trajnimin e kompetencave. Pra, ata duhet të jenë aktivë dhe ndërveprues, në mënyrë që mësuesit të ndihen të detyruar t’i lejojnë ata “t’i hapin vetes punë” dhe të komunikojnë.

7.3 Detyrat – Mjetet që mësuesi përdor për të mbështetur të mësuarit aktiv

Në këndvështrimin e mësuesit, detyrat e përgatitura me kujdes janë mjetet kryesore për të mbështetur proceset aktive të të mësuarit. Në skicimin ose në përshtatjen e detyrave të të nxënit, mësuesi merr parasysh të gjitha aspektet kryesore të mësimdhënies dhe të mësuarit: struktura e përmbajtjes dhe e objektivave të të mësuarit, nivelet fillestare të arritjes së nxënësve, të kuptuarit dhe aftësitë, shanset e të mësuarit, media dhe atmosfera e punës në klasë.

EQD/EDNJ, në thelb, organizohet si mësim me bazë detyre. Vëllimet II – VI përmbajnë shumë demonstrime dhe përshkrime të të mësuarit me bazë detyre, të integruar në katër mësim rradhazi, për të lejuar planifikim më realist të saj. Të mësuarit me bazë detyre ndahet në tre kategori bazë: simulimi i realitetit, eksplorimi i realitetit dhe prodhimi. Tabela e mëposhtme përmban shembuj për këto kategori.

Të mësuarit në bazë detyre		
Simulatimi i realitetit në klasë	Eksplorimi dhe ndërmarrja e veprimeve në situatat e jetës reale	Produkti
Lojë me role	Intervistë me një ekspert	Prezantim
Lojëra për vendimmarrje	Intervistë në rrugë	Fletë pune
Statujat që luajnë	Pyetësor dhe kërkim	Poster
Konferenca	Profesion	Qarkore
Biseda televizive	Kërkim pune	Gazetë muri
Debate	Studim raste	Video ose pjesë muzikore
Seanca dëgjimore Panel	Të marrësh pjesë në qeverinë e shkollës Të marrësh pjesë në planifikimin e mësimit	Internet site Prezantim Raport: të rejtat e javës Ekspozitë Portfofol
Trajnimi i aftësive		

7.4 Të mësuarit në bazë të detyrës është të mësuar në bazë problemi

Përvoja ka treguar se nxënësit vlerësojnë shumë lirinë që ata gëzojnë në mjedise të tilla dhe besimin që mësuesi ka tek ta në përdorimin me efektshmëri të kohës. Nxënësit mësojnë të marrin përsipër përgjegjësi vetëm nëse atyre u jepet dhe liria për këtë qëllim. Rreziku i dështimit është gjithmonë i pranishëm, por pa rreziqe nuk ka progres. Mund të ndodhë që nxënësit të arrijnë rezultate që nuk përputhen me shpresat e mësuesit, por mësuesi fiton ide të vlefshme për zhvillimin e nivelit të kompetencës së nxënësit dhe nevojat për të mësuarit e tyre në të ardhmen. Procesi i të mësuarit është po aq i rëndësishëm sa rezultati i tij.

Në të mësuarit në bazë detyre, nxënësit përballen me probleme, jo vetëm me ato që lidhen me përmbajtjen dhe lëndën, por edhe me organizimin e punës së tyre. Ata duhet të njihen me to, për të gjetur edhe zgjidhjet personale. Në sajë të sfidës për të zgjidhur probleme, çdo formë e të mësuarit me bazë detyre, ofron mundësi të pasura për formimin e aftësive, për shembull, për menaxhimin e kohës, për planifikimin e punës, për të bashkëpunuar në grup, për të siguruar materiale dhe përzgjedhur informacione, për të gjetur dhe për të përdorur vegla të ndryshme etj. Të mësuarit në bazë detyre është fleksibël, pasi nxënësi mund të përshtasë detyrën në përputhje me aftësitë e tij.

7.5 Roli i mësuesit në fazat e të mësuarit me bazë detyre

Të mësuarit në bazë detyre të afrohet me jetën e të rriturit; ne të gjithë duhet të përballojmë problemet dhe detyrat vetë, pa praninë e një mësuesi ose trajneri. Mësuesi duhet të kujdeset të mos cënojë shanset e mëdha të të mësuarit, duke ndërhyrë para kohe ose më tepër se duhet. Në këtë lloj të mësuarit, mësuesi luan më shumë rolin e trajnerit se sa atë tradicional, të lektorit ose të mbikëqyrësit.

- Mësuesi vëzhgon si nxënësit menaxhojnë zgjidhjen e problemeve me të cilat ndeshen dhe nuk duhet të dorëzohet që me kërkesat e para të tyre për t'u treguar zgjidhjen. Nëse e shoh të nevojshme, mësuesi mund t'u japë atyre sugjerime për të lehtësuar detyrën, pa harruar që nxënësit duhet të "vuajnë" disi për zgjidhjen, siç do të vuajnë në jetën e tyre reale.
- Mësuesi vëzhgon nxënësit në punë, me dy skenare vlerësimi në mendje: procesi i të mësuarit dhe arritjet në punë.²² Nxënësit në punë dorëzojnë materialet e papërpunuara për vlerësimin e nevojave të të mësuarit. Ndërsa nxënësit punojnë, mësuesi ndërmerr hapat e para për planifikimin e mësimave të ardhshme të EQD/EDNJ.
- Mësuesi mund të ofrojë veten "për t'u përdorur" si burim informacioni me kërkesën e nxënësve, kur bëhet fjalë për shembull, për një pyetje që kërkon përgjigje të shpejtë. Në këtë rast, rolet përmbysen – nxënësit vendosin kur dhe për çfarë kërkohet ndërhyrjen e mësuesit të tyre.

7.6 Të mësuarit ndërveprues kërkon vazhdimësi

Të mësuarit në bazë detyre duhet të përfshijë procesin e reflektimit. Ai mund të kërkojë përmbledhje të shpejtë, për shembull, nëse nxënësit, pas një loje me role, shfaqin ndjenja të forta gëzimi, zhgënjimi, inati etj.

Në një seancë plenare të drejtuar nga mësuesi, nxënësit shkëmbejnë idetë dhe reflektojnë për veprimtarinë e tyre. Çfarë kemi mësuar? Si mësuam? Për çfarë qëllimi po mësojmë? Pa këtë reflektim, të mësuarit në bazë detyre është thjesht një veprim, vlera e të cilin nuk del jashtë vetes. Nga pikëpamja e të mësuarit konstruktivist, reflektimi është koha që i kushtohet analizës abstrakte e sistematike dhe gjykimeve. Mësuesi jep udhëzimet, konceptet, informacionin shtesë, konteksti i të cilit ofrohet nga vetë veprimtaria e të mësuarit në bazë detyre.

---

22. Shih Pjesa 2, Njësia 5, Fletë pune 3: Këndvështrime dhe forma të vlerësimit, në këtë vëllim.

8. Shkollim i bazuar në të drejtat e njeriut²³

Edukimi i të drejtave të njeriut, që përqendrohet kryesisht në mësimdhënien dhe të mësuarit, mund të shihet edhe si pjesë e metodës së shkollimit të bazuar në të drejtat e njeriut. Një metodë e tillë vë theksin në kulturën, politikat dhe praktikën e përgjithshme të shkollës, të para në këndvështrimin e vlerave të të drejtave të njeriut.

Konventa e të drejtave të fëmijës përmend arsimin në dy nene. Neni 28 përcakton arsimin si e drejtë dhe neni 29 komenton që arsimit duhet të ndihmojë fëmijën në zhvillimin e plotë të personalitetit, talentit dhe të aftësive të tij mendore dhe fizike. Sipas Konventës së fëmijës, një qëllim tjetër i shkollës është kuptimi dhe zhvillimi i të drejtave të njeriut dhe i lirive themelore. Ajo që ne dimë është fakti që: për të kuptuar si duhet dhe për të zhvilluar të drejtat e njeriut ne duhet t'i jetojmë ato në marrëdhënie me të tjerët.

Vlerat themelore të “dinjitetit, respektit dhe përgjegjësisë” duhet të jenë forca shtytëse e shkollës. Kjo do të thotë që, shkolla jo vetëm duhet të njohë nxënësit me vlerat e të drejtave të njeriut dhe me përmbajtjen e tyre në klasë, por ajo duhet të shkojë më tej. Kuadri i të drejtave të njeriut duhet të krijojë një shkollë me në qendër nxënësin, në të cilën këto vlera qëndrojnë në themel të mënyrës se si nxënësit mësojnë, si trajtohen nga mësuesit dhe si trajtojnë njeri-tjetrin dhe si ata do të fitojnë vendin që u takon në botën e sotme, duke qenë bartës edhe të misionit të nxitësit dhe çuarjes më tej të drejtësisë shoqërore, një rend i lartë, pa dyshim, por një rend që ka vendosur të drejtat e njeriut në ballë dhe në qendër të shkollës.

Mësuesit mund të sjellin të drejtat e njeriut në klasë përmes shembujve, pyetjeve dhe diskutimeve të gjalla, mendimit kritik dhe reflektimit, punës së bazuar në projekte dhe në vizita edukative në terren. Mësuesit sfidohen jo vetëm në fushën e të mësuarit të përmbajtjes së të drejtave të njeriut, por edhe si ta paraqesin atë, në mënyrë që të ketë kuptim për nxënësit dhe t'i shërbejë aftësimin të tyre. Një ndër sfidat më të rëndësishme për mësuesit është jo vetëm të lehtësojnë të kuptuarit e të drejtave të njeriut, por t'i bëjnë nxënësit të bien në dashuri me idenë e tyre.

Metoda e shkollimit që bazohet në të drejtat e njeriut qëndron në dëshirën e saj për të përfshirë tiparet e mëposhtme, të cilat mund të veçohen si qendrore ndër metodat në bazë shkolle të edukimit të të drejtave të njeriut në përgjithësi. Këto tipare janë pjesë e një dokumenti të zhvilluar nga UNICEF.²⁴ Kjo metodë:

- Pranon të drejtat e çdo fëmije.
- E shikon fëmijën në një kontekst të gjerë. Stafi është i shqetësuar për çfarë u ka ndodhur fëmijëve përpara se të hyjnë në sistemin shkollor (për shembull, nga pikëpamja e shëndetit), si dhe për atë që i ndodh ose mund t'i ndodhë pasi kthehen në shtëpi.
- Ka në qendër fëmijën. Kjo do të thotë që theksi vihet në mirëqënien psiko-sociale të fëmijës.
- Është e ndjeshme ndaj barazisë gjinore dhe miqësore ndaj femrave. Stafi është i përqëndruar për të pakësuar kufizimet ndaj barazisë gjinore dhe stereotipat gjinore, si dhe duke nxitur arritjet si të vajzave ashtu edhe të djemve.
- Nxit objektiva cilësorë të mësuarit. Nxënësit nxiten të mendojnë në mënyrë kritike, të bëjnë pyetje, të shprehin mendimin e tyre dhe të përvetësojnë aftësitë bazë.
- Siguron arsim të bazuar në jetën reale të fëmijëve. Nxënësit kanë individualitete dhe përvoja paraprake të veçanta të lidhura me sistemin arsimor, me komunitetin dhe familjet, të cilat mund të merren parasysh nga mësuesi për të zhvilluar të mësuarit dhe zhvillimin e fëmijëve.
- Vepron për të siguruar përfshirjen dhe barazinë e shanseve për të gjithë fëmijët. Stereotipat, përjashtimet dhe diskriminimi nuk tolerohen.
- Nxit të drejtat dhe përgjegjësitë e nxënësve në mjedisin shkollor si dhe aktivitetin brenda komunitetit.
- Rrit aftësitë e mësuesit, statusin dhe përkushtimin moral, duke siguruar që mësuesit të kenë trajnimin, certifikimin dhe shpërblimin e duhur.

23. Author: Felisa Tibbitts (2009). Burimi Original: Tibbitts F. (2005), “Çdo të thotë qasje me bazë shkolle për të drejtat e njeriut dhe qasje me bazë të drejtat e njeriut për shkollim” në Amnesty International USA, *Article 26 Newsletter*, Gusht.

24. Manuali shkolla miqësore për fëmijët, Programi Division/Education, UNICEF, www.friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf. Accessed on 23 September 2010.

- Përqendrohet te familja. Stafit mësimor bën përpjekje për të punuar dhe për fuqizuar familjet, për të ndihmuar fëmijët, prindërit dhe mësuesit në vendosjen e marrëdhënieve të bashkëpunimit.

Këto parime shërbejnë si një kuadër konceptual të cilin mësuesi mund ta zbatojë në shkollën e tij. Ato mund të shërbejnë edhe si kritere të cilat mund t'i përdorim për të vlerësuar një praktikë të veçantë në shkollë. A e vendos politika për disiplinën nxënësive në qendër? A zhvillon ajo të drejtat dhe përgjegjësitë e nxënësve? A ekzistojnë shanse të mjaftueshme për pjesëmarrjen e nxënësve në shkollë? A ka rëndësi kjo pjesëmarrje për nxënësit? Këto parime mund të drejtojnë shkollën në një përfshirje më të madhe për shkrimin e vlerave të të drejtave të njeriut në dimensionet e ndryshme të jetës shkollore: të mësuarit, menaxhimi dhe zhvillimi i shkollës, politikave të shkollës dhe të komunitetit.

Ne mund të pranojmë që të drejtat e njeriut në shkollë nuk kanë të bëjnë vetëm me atë që zhvillohet në klasë, por ato janë një mënyrë e jetës së shkollës. Kjo nuk duhet të burojë vetëm nga dëshira e mië e një numri të vogël mësuesish, por duhet të jetë angazhim i liderit dhe i masës së madhe të mësuesve në shkollë. Si duket, kjo ende është larg së qeni realitet, megjithëse treguesit e derisotëm janë premtues.

Nisma "të Drejtat, Respekti, Përgjegjësia" e Këshillit të Kontesë Hampshire (Hampshire) në Mbretërinë e Bashkuar është gjithëpërfshirëse dhe bazohet në Konventën e të Drejtave të Fëmijës.²⁵ Parimet e saj universale theksojnë nevojën për të mbrojtur të drejtat e të gjithë fëmijëve, për të ndihmuar fëmijët të kuptojnë përgjegjësitë e tyre dhe për të ofruar një kuadër për mësimdhënien dhe të mësuarit. Këto parime përdoren për të zhvilluar praktikave të qytetarëve demokratike dhe respektin për të drejtat e njeriut tek të gjithë anëtarët e komunitetit të shkollës. Me qindra shkolla fillore, rreth 50 shkolla të mesme dhe disa shkolla të arsimit të veçantë kanë marrë pjesë aktive në programin e kësaj nisme. Tiparet kryesore të të kësaj praktike janë:

- Konventa për të Drejtat e Fëmijës mësohet si një përmbajtje njohurish dhe si një kuadër për krijimin e kulturës së shkollës, të mësimdhënies dhe të mësuarit.
- Fëmijët dhe të rinjtë trajtohen si qytetarë
- Nxiti identitetin dhe vetvlerësimin në mënyrë të tillë që fëmijët të vlerësojnë veten si bartës të të drejtave, njëjloj si të rriturit.
- Këndvështrimi i të drejtave të njeriut bëhet pjesë integrale e lëndëve të tilla si letërsia, matematika, shkenca dhe historia, dhe gjuha e bazuar në të drejtat zhvillohet përmes punës sistematike të mësuesve.
- Si rrjedhojë e kësaj praktike, në shkollë përdoren më shumë metoda demokratike të mësimdhënies dhe të mësuarit (të cilat vënë theksin te pjesëmarrja dhe të drejtat)
- Karta e klasës për të drejtat dhe përgjegjësitë firmoset nga nxënësit dhe mësuesit.

Shkollat raportojnë që kjo nismë vepron si kuadër model edhe për punën e tyre qytetare (për shembull, shkolla të shëndetshme, edukimi i marrëdhënieve ndërmjet të rinjve, edukimi kundër drogës, letërsia artistike, këshillat e shkollës), të cilat mund të lidhen me nenet e Konventës për të Drejtat e Fëmijës. Anëtarët e komunitetit të shkollës vlerësojnë faktin që mund të përdorin një autoritet më të lartë (standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut) si bazë për vlerat e shkollës së tyre dhe kodin e sjelljes në të.

Vlerësimi i jashtëm tri vjeçar që përfundoi në vitin 2008 dëshmon për ndikim të konsiderueshëm të kësaj nisme në mjediset ku u zbatuar plotësisht. Ky ndikim përfshin rezultatet positive në rritjen e vetëdijes së nxënësve për të drejtat e tyre, për respektin për të tjerët dhe shkallën e pjesëmarrjes dhe të përfshirjes në shkollë. Mësuesit raportojnë më pak stres dhe më shumë kënaqësi nga procesi mësimor në klasat e tyre. Pra, metoda e bazuar në të drejtat e njeriut rrit dinjitetin njerëzor të anëtarëve të komunitetit dhe aftësinë e shkollave në përmbushjen e misionit të saj akademik-përfshirja e suksesshme e nxënësve në arsimimin e tyre.

---

25. Këshilli i Kontesë Hampshire (2009), "Të drejtat, Respekti, Përgjegjësia: Një metodë gjithëpërfshirëse me bazë shkolle" në Edukimin e të Drejtave të Njeriut në Sistemet Arsimore të Europës, Azisë Qendrore dhe Amerikës së Veriut: Një përmbledhje e praktikave të mira, ORganizata për Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Europë, VArshavë, faqe. 72-74.

Njësia 4

Edukimi për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut - Një histori e shkurtër e metodës së Këshillit të Europës

1. Tablo e përgjithshme

Këshilli i Europës, si organizata më e vjetër evropiane u themelua në vitin 1949, si rrjedhojë e Luftës së II Botërore. Qëllimi i saj kryesor është të mbrojë dhe të zhvillojë të drejtat e njeriut, të demokracisë dhe shtetit të së drejtës në Europë. Këshilli i Europës është aktiv në shumë fusha, duke përfshirë këtu edhe fushën e arsimit dhe të kulturës.

Për më shumë se 50 vjet, ai ka zbatuar një numër të madh projektesh bashkëpunimi për të zhvilluar kulturën e demokracisë dhe të të drejtave të njeriut në të gjithë Europën.

Në fillim të viteve 90', si rrjedhojë e proceseve demokratike në vendet e Eurpoës Lindore, Këshilli i Europës iu nënshtrua ndryshimeve të rëndësishme: numri i anëtarëve të organizatës u dyfishua në një periudhë 10 vjeçare. Këto kohë ndryshimi kishin nevojë për më shumë punë sistematike për të mësuarit e demokracisë. Në vitin 1997, Kryetarët e shteteve dhe të qeverive të Këshillit të Europës nisën një projekt të ri, Edukimi për Qytetarinë Demokratike (EQD). Që nga ajo kohë, ky projekt është rritur në përmasa të mëdha, duke fituar edhe një dimension të ri, atë të drejtave të njeriut. Sot projekti quhet "Projekti i Edukimit për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut (EQD/EDNJ)

Me anë të këtij projekti, qeveritë e shteteve Evropiane pranojnë se njerëzit nuk kanë lindur me aftësitë e qytetarit demokrat dhe për këtë arsye ata duhet të mësojnë si të bëhen të tillë. Në fund të shek. 20-të, shoqëritë evropiane filluan të përballen me probleme të tilla, si apatia politike, lëvizjet massive migratore që çuan në rritjen e diversitetit social, në rritjen e rreziqeve mjedisore dhe të dhunës. EQD/EDNJ u vlerësua i rëndësishëm për zgjidhjen e problemeve të tilla. Ai ka të bëjë me nxitjen e pjesëmarrjes konkrete në jetën publike gjatë gjithë jetës, me përgjegjësinë, solidaritetin, respektin e ndërsjellë dhe dialogun. Ekspertët më të mirë të fushës, nga e gjithë Europa, janë mbledhur rregullisht në 13 vitet e fundit për të punuar në këtë drejtim.

2. Rezultatet e projektit të EQD/EDNJ

Vitet e para të projektit iu kushtuan përcaktimit të koncepteve kryesore. Disa prej publikimeve të këtyre viteve trajtojnë çështjet e nevojës së një strategjie dhe të aftësive për ushtrimin e qytetarisë demokratike. Në vitin 2002, Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës miratoi Rekomandimet për Edukimi për Qytetari Demokratike (Recommendation Rec(2002)12). Ky ishte dokumenti i parë që i kushtojë kësaj çështjeje në nivel evropian (Dokumenti i dytë madhor është Karta e Këshillit të Europës për Edukimi për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut,²⁶²⁷ shih më poshtë). Ai përcakton që EQD duhet të bëhet "objektiv parësor i politikë bërjes dhe i reformave në arsim".²⁸

Në vitin 2002 u ngrit rrjeti i koordinatorëve të EQD/EDNJ, i përbërë nga përfaqësues të shteteve anëtare, i cili kishte si qëllim të lehtësonte procesin e shkëmbimit dhe të bashkëpunimit ndërmjet shteteve anëtare në këtë fushë. Ky rrjet është shndërruar në një vlerë të pallogaritshme për nxitjen dhe zhvillimin e EQD/EDNJ. Në rajone të veçanta të Europës u zbatuan projekte rajonale, si për shembull, në Europën Juglindore. Viti 2005 u shpall Viti European i Qytetarisë përmes Arsimit me parullën "Të

26. Nga Olaf Olafsdottir, Drejtore ekzekutive e Drejtorisë së Edukimit dhe Gjuhëve, e KE

27. Karta e KE për EQD/EDNJ e miratuar në kuadrin e Rekomandimit (CM/Rec (2010)7 të Komitetit të Ministrave.

28. Rekomandimi Rec (2002)12, Komiteti i Ministrave i KE drejtuar shteteve anëtare për edukimi për qytetari.

mësojnë dhe të jetojnë Demokracinë”. Viti 2005 shërbeu si një ngjarje e veçantë për rritjen e vetëdijes në shtetet anëtare për EQD/EDNJ. Në një mënyrë ose në një tjetër, pothuajse të gjitha shtetet anëtare morën pjesë në “Vitin” e qytetarisë dhe vlerësimi i bërë nga partnerë të shumtë për të përbërë një përvojë shumë pozitive në këtë fushë.

Megjithatë, që në fillim ishte e qartë se ta bësh realisht edukimin për qytetari demokratike dhe edukimin për të drejtat e njeriut përparësinë më të lartë të politikave arsimore në shtetet anëtare nuk detyrë e thjeshtë, megjithë përvojat e ndryshme që ekzistojnë në secilin prej tyre në këtë drejtim.

Ta bësh EQD/EDNJ një objektiv themelor të sistemit arsimor kërkon një filozofi të re, si nga pikëpamja e metodologjisë, ashtu edhe nga pikëpamja e punës organizative. Studimet e kryera në kuadrin e këtij projekti, duke përfshirë këtu edhe “*Studimin mbarë Europian për politikën e EQD*”,²⁹ shtrojnë nevojën për përgatitjen e dokumenteve dhe instrumenteve praktikë, që do të shërbejnë për ngushtuar hendekun ndërmjet politikës dhe praktikës. Për këtë arsye, përgatitja e dokumenteve dhe e instrumenteve të tillë, shkëmbimi i praktikave të mira dhe rritja e bashkëpunimit, ndërmjet dhe brenda vetë shteteve anëtare, u bënë përparësi të projektit për vitet 2006-2009. Këto përparësi përcaktuan edhe tri fusha kryesore pune: zhvillimi i politikës, trajnimi i profesionistëve në arsim dhe qeverisja demokratike e institucioneve arsimore. Për të gjitha fushat, Këshilli i Europës zhvilloi instrumente praktike siç janë edhe këto manuale për mësuesit.

Puna e shumë viteve, kulmoi në maj të vitit 2010, me miratimin e Kartës së Këshillit të Europës për Edukimin për Qytetari Demokratike dhe Edukimin për të Drejtat e Njeriut, në kuadrin e Rekomandimit (CM/Rec(2010)7 të Komitetit të Ministrave të të gjithë 47shteteve anëtare të Këshillit të Europës). Ky dokument kuadër politik do të jetë një pikë e rëndësishme referimi për të gjithë Europën dhe do të përdoret si bazë për punën e ardhshme të Këshillit të Europës në këtë fushë.

---

29. Birzea et al. (2004), Studimi mbarë europian për politikën e EQD, Botimi i KE, Strasbourg.

3. Instrumente praktikë

3.1 Paketa e EQD/EDNJ

Instrumentet e ndryshme të përgatitura nga Këshilli i Europës përmbajnë informacion të rëndësishëm për aspekte të ndryshme që lidhen me integrimin e EQD/EDNJ në sistemet arsimore. Ndër këto instrumente, më i rëndësishmi është ai që quhet “Paketa EQD/EDNJ”, e cila përmban:

- Instrumenti 1: Instrumenti Politik për EQD/EDNJ: mbështetje strategjike për vendimmarrësit;
- Instrumenti 2: Qeverisja demokratike e shkollës;
- Instrumenti 3: Si mund të mbështesin të gjithë mësuesit edukimin qytetar dhe edukimin e të drejtave të njeriut: kuadër për zhvillimin e kompetencave;
- Instrumenti 4: Sigurimi i cilësisë së edukimit për qytetari demokratike në shkollë;
- Instrumenti 5: Partneriteti komunitet shkollor-universitet, për një demokraci të qendrueshme: Edukimi për Qytetari Demokratike në Europë dhe në Shtetet e Bashkuara të Amerikës.

Këto instrumente janë zhvilluar nga ekspertë nga shtetet anëtare të Këshillit të Europës, në bazë të vërejtjeve dhe komenteve të marra nga grupe të ndryshme, duke përfshirë këtu edhe koordinatoret kombëtarë të EQD/EDNJ. Materiale të tjera plotësuese, përveç kësaj pakete, mund të gjenden në uebsait-in e Këshillit të Europës (www.coe.int/edc).

Këto instrumente praktikë të përgatitura nga Këshilli i Europës në fushën e EQD/EDNJ janë instrumente të përgjithshme. Kjo do të thotë që ato mund të kenë nevojë për t'u përshtatur dhe për t'u përdorur në varësi të nevojave të çdo vendi.

3.2. Gjashtë vëllimet e EQD/EDNJ në projekte shkollore, njësi mësimore, koncepte, metoda dhe modele

Në shumë vende, mësuesit kanë nevojë për ndihmë në zbatimin e EQD/EDNJ. Kjo është arsyeja përse Këshilli i Europës vazhdimisht harton manuale për mësuesit për edukimit qytetar dhe të të drejtave të njeriut.

Vëllimi II:

Njësi mësimore për edukimin qytetar për arsimin bazë.

Vëllimi III:

*Jetojmë në demokraci
Mësime të EQD/EDNJ për ciklin e lartë të arsimit bazë*

Vëllimi V:

Të explorojmë të drejtat e fëmijëve. Nëntë projekte të shkurtër për arsimin bazë

Vëllimi I: Edukimi për demokraci: *Materiale mbështetëse për edukimi për qytetari demokratike dhe për të drejtat e njeriut për edukimin e mësues*

Vëllimi VI : **Mësimdhënia e demokracisë:** *Përmbledhje modelesh për edukimi për demokraci dhe të drejtat e njeriut*

Vëllimi IV : Të marrim pjesë në demokraci: *Njësi mësimore për ciklin e lartë të arsimit të detyruar*

*Vëllimet janë botuar në partneritet me Universitetin e Edukimit të Mësuesve të Zurich-ut, Projekte Ndërkombëtare në Arsim. Agjencia zviceriane për Zhvillim dhe Bashkëpunim mbështeti financiarisht së bashku me Këshillin e Europës botimin e manualeve. Ky libër, Vëllimi I, Edukimi për Demokraci – *Materiale mbështetëse për mësuesit*, është i pari në serinë e gjashtë vëllimeve. Në faqen parardhëse gjëndet një pamje e përgjithshme e të gjashtë vëllimeve dhe e grupeve për të cilat ato janë përgatitur. Manualët përmbajnë njësi mësimore për të gjitha nivelet e shkollimit dhe kanë si qëllim nxitjen dhe zhvillimin e qytetarisë aktive, të bazuar në të mësuarit që ka në bazë pjesëmarrjen dhe detyrën. Karakteristikë e këtyre manualeve është se ata janë produkt i një projekti European. Ideja dhe version i parë i tyre u zhvillua nga nga mësuesit e Bosnje- Herzegovinë, të cilët morën vetë pjesë në përgatitjen e manualeve. Autorët dhe redaktorët përgjegjës për variantin e fundit janë nga vende të ndryshme të Europës. Manualët janë testuar dhe rishikuar nga një numër i madh specialistësh me prejardhje të ndryshme kulturore. Në shpresojmë që ato të jenë të dobishëm për mësuesit dhe nxënësit në të gjithë Europën.*